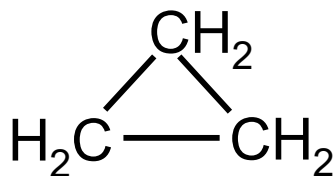

Węglowodory, czyli połączenia zawierające wyłącznie atomy węgla i wodoru (C_nH_m) uważane się za **związki macierzyste substancji organicznych**

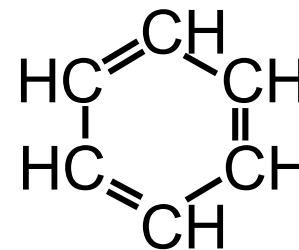
Węglowodory dzielą się na

alifatyczne (łańcuchowe) – $CH_3CH_2CH_2CH_3$,

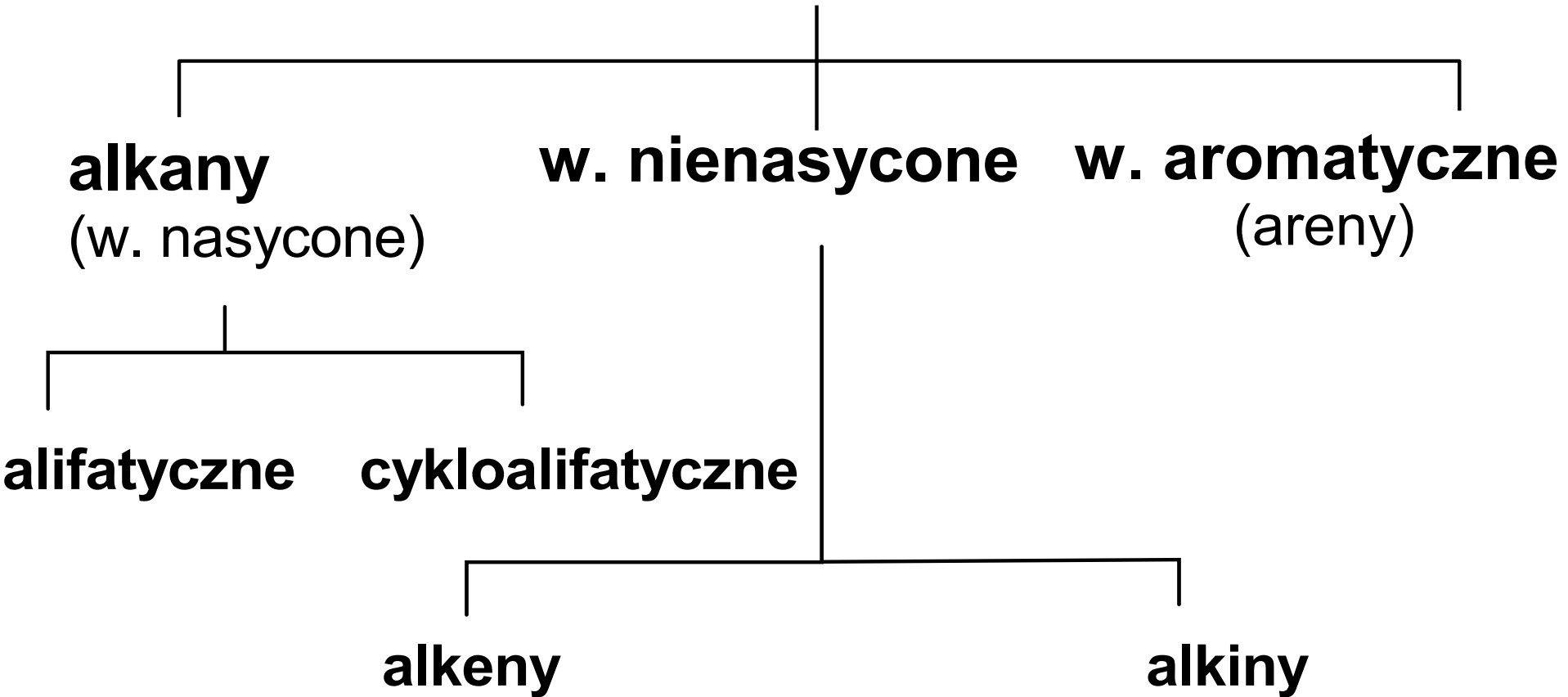
cykliczne

i aromatyczne

WĘGLOWODORY

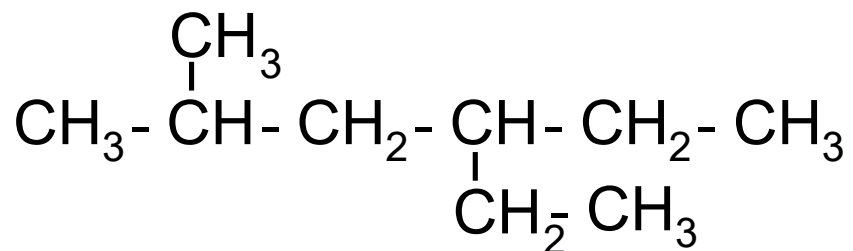

Alkany (węglowodory nasycone) C_nH_{2n+2}

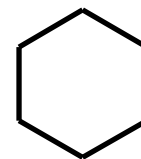
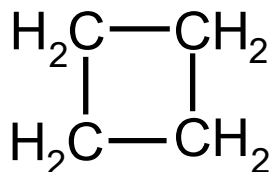
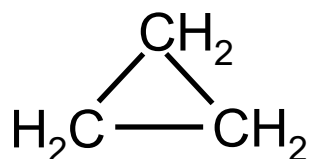
- *węglowodory nasycone prostolącuchowe (parafinowe)*

- *węglowodory rozgałęzione (izoalkany lub izoparafiny)*

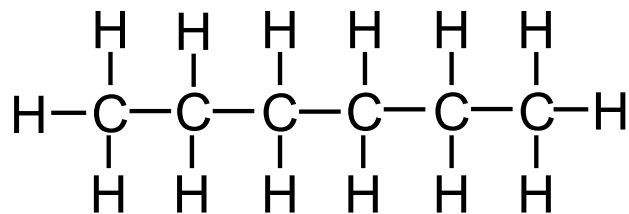

- *węglowodory pierścieniowe (cykloalkany)*

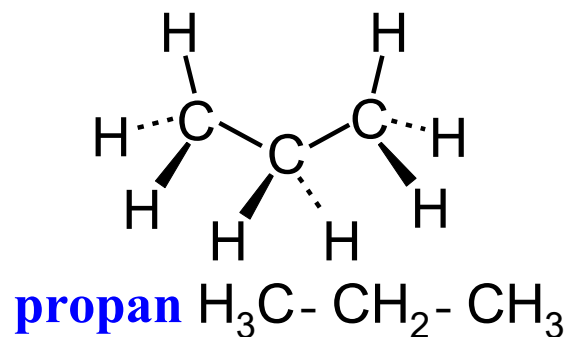
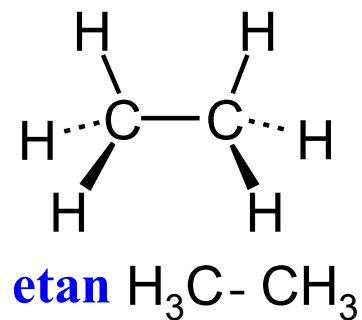
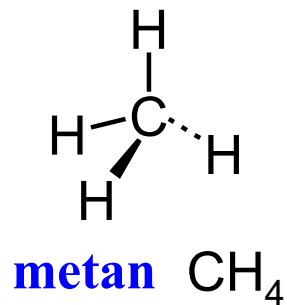

Wszystkie atomy **C** mają w nich hybrydyzację sp^3

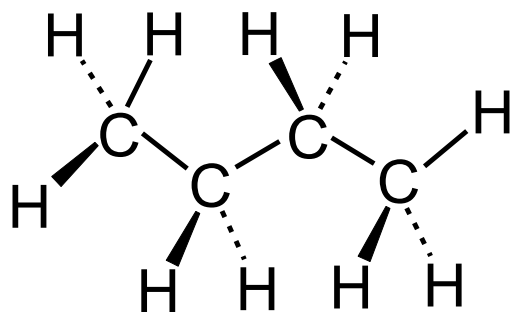
Alkany prostołańcuchowe

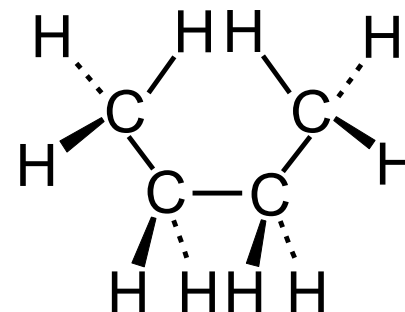
Tetragonalny kąt pomiędzy wiązaniami atomu węgla sp^3 wymusza zygzakowaty układ atomów **C**, a możliwość swobodnego obrotu wokół wiązania **C–C** powoduje, że cząsteczki mogą występować w różnej konformacji, tzn. są zdolne do przyjmowania różnych kształtów

butan, $\text{CH}_3\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CH}_3$

w konformacji **naprzemianległej**
(antiperiplanarnej)

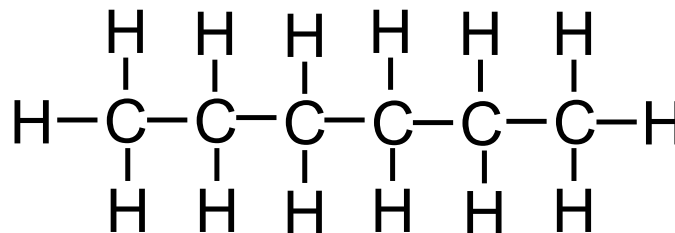
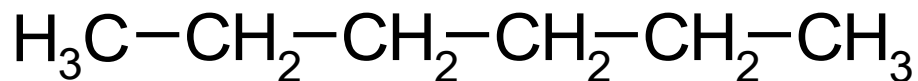
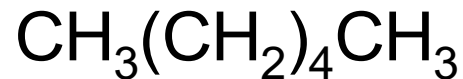
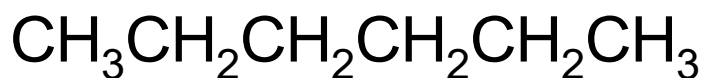
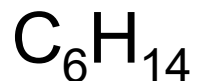

naprzeciwległej

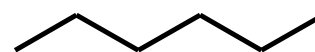
Wraz ze wzrostem długości łańcucha węglowodorowego rośnie możliwość przyjmowania przez cząsteczkę jeszcze bardziej zróżnicowanych kształtów. Taka różnorodność kształtów występuje w roztworze i w stanie gazowym, przy czym **największa jest populacja konformerów najtrwalszych**

W stanie krystalicznym cząsteczki przyjmują zwykle jednolity kształt

Różnorodność wzorów, np. dla *n*-heksanu:

forma szkieletowa

heksan

Homologi

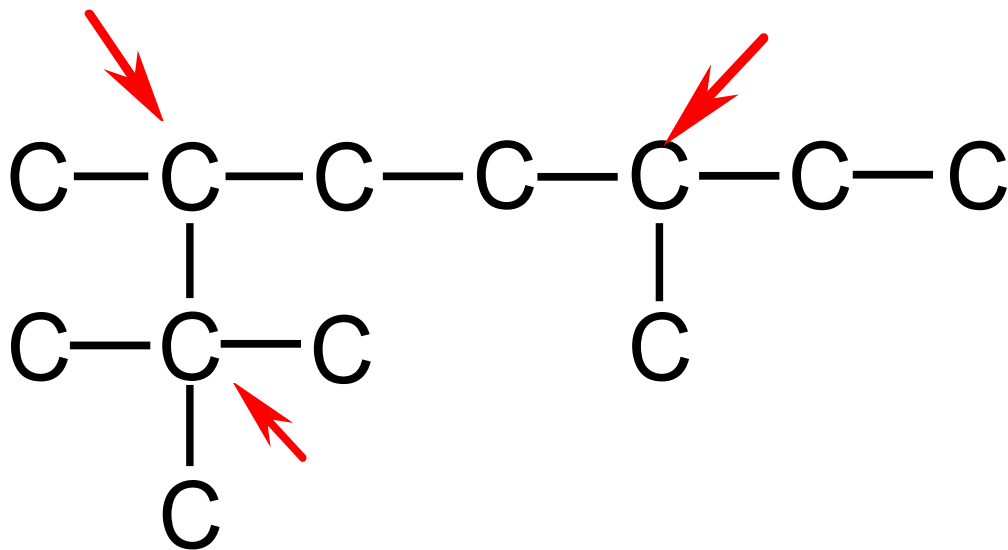
Związki organiczne różniące się od innych jednostką **-CH₂**

Wszystkie alkan są **homologami metanu** i każdego innego *alifatycznego węglowodoru nasyconego*

Izoalkany – węglowodory nasycone rozgałęzione

W węglowodorach rozgałęzionych jeden lub więcej atomów **C** łączy się z więcej niż z dwoma atomami **C**, w wyniku czego w takim miejscu łańcucha węglowodorowego tworzy się rozgałęzienie

Nomenklatura alkanów

Dla pierwszych 4 *alkanów* – od C_1 ÷ C_4 używa się nazw zwyczajowych

metan (1)

etan (2)

propan (3)

butan (4)

Nazwy *alkanów* od C_5 wzwyż tworzy się poprzez dodanie końcówki „**n**” do liczebników greckich lub łacińskich, np.:

pentan (5) **heksan** (6) **heptan** (7) **oktan** (8) **nonan** (9) **dekan** (10)

undekan (11); **dodekan** (12); **tridekan** (13); **tetradekan** (14) ...

ejkozan (20); **henejkozan** (21); **dokozan** (22); **trikozan** (23) ...

triakontan (30); **hentriakontan** (31); **dotriakontan** (32) ...

normalne *alkany prostolańcuchowe* – *n-alkany*

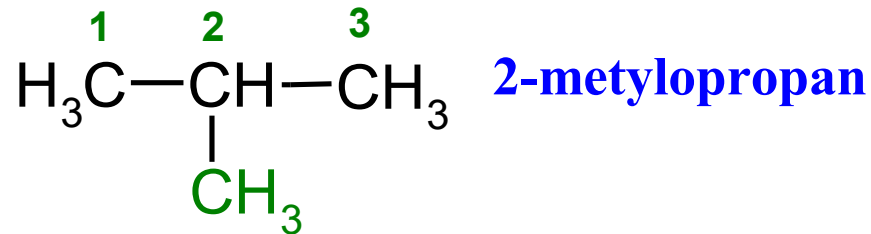
np.: *n*-butan, *n*-pentan, *n*-nonan (*n*- C_4H_{10} , *n*- C_5H_{12} czy *n*- C_9H_{20})

$\text{CH}_3\text{CH}_2\text{CH}_2\text{CH}_3$
butan (*n*-butan)

$\text{CH}_3(\text{CH}_2)_3\text{CH}_3$
pentan (*n*-pentan)

$\text{CH}_3(\text{CH}_2)_7\text{CH}_3$
nonan (*n*-nonan)

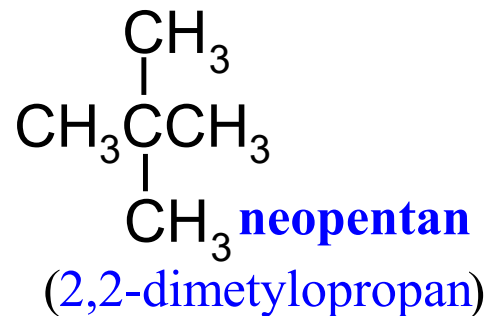
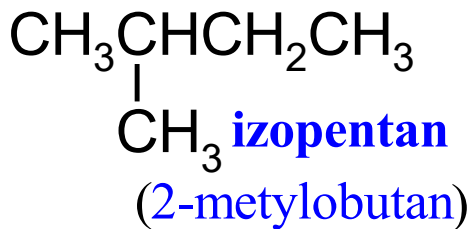
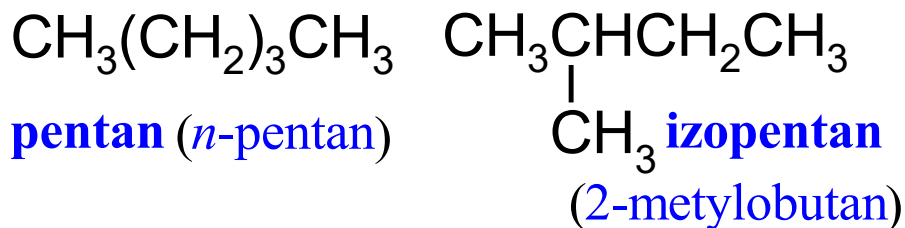
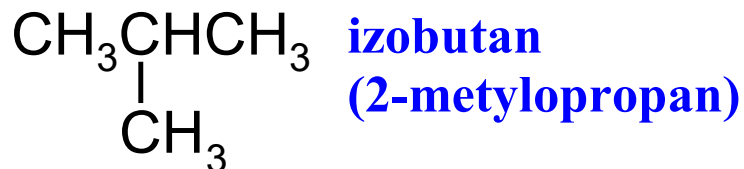
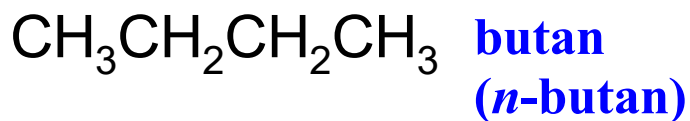
W węglowodorach rozgałęzionych dodajemy **lokanty**

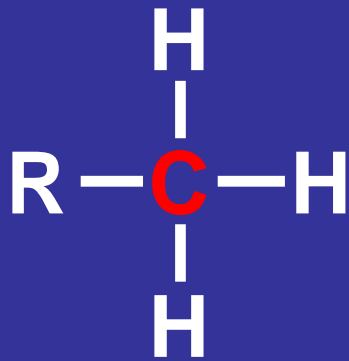
Węglowodory rozgałęzione są **izomerami** węglowodorów normalnych

Heksan może występować w postaci **5 izomerów konstytucyjnych**, oktan ma ich **18**, a dekan aż **75**; wraz ze wzrostem liczby atomów C w łańcuchu, liczba możliwych izomerów gwałtownie wzrasta

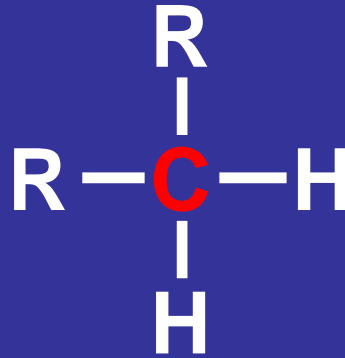
Izomery *węglowodorów* zawierających do **5** atomów węgla mogą być rozróżniane za pomocą specjalnych przedrostków: *izo-*, *sec-*, czy *neo-*, w skrócie *i-*, *s-* lub *t-*

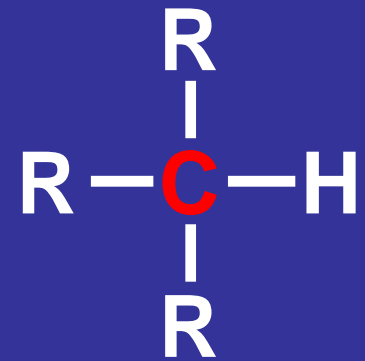
Rzędowość atomu węgla

1° atom węgla

2° atom węgla

3° atom węgla

Alkil

Reszta *alkanu* po formalnym oderwaniu jednego atomu wodoru nosi nazwę **alkilu** lub grupy (reszty alkilowej) – **to nie jest rodnik!**

Nazwę **alkilu** tworzy się z nazwy *alkanu* poprzez zamianę przyrostku „-an” na „-yl” lub „-il” (po spółgłoskach g, k i l):

metyl ($\text{CH}_3\text{-}$) od metanu

etyl ($\text{CH}_3\text{CH}_2\text{-}$) od etanu,

izobutyl [$(\text{CH}_3)_2\text{CHCH}_2\text{-}$] od izobutanu,

tert-butyl [$(\text{CH}_3)_3\text{C-}$] od izobutanu

W nazwie dekan spółgłoska „k” zostaje zamieniona na „c”, np.

decyl ($\text{CH}_3(\text{CH}_2)_8\text{CH}_2\text{-}$) od dekanu,

Nomenklatura systematyczna wg IUPAC

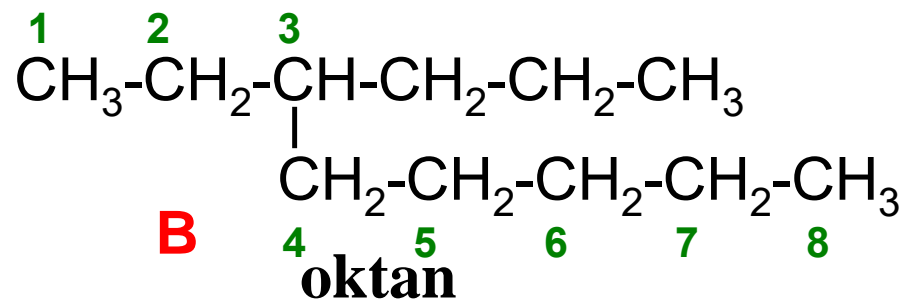
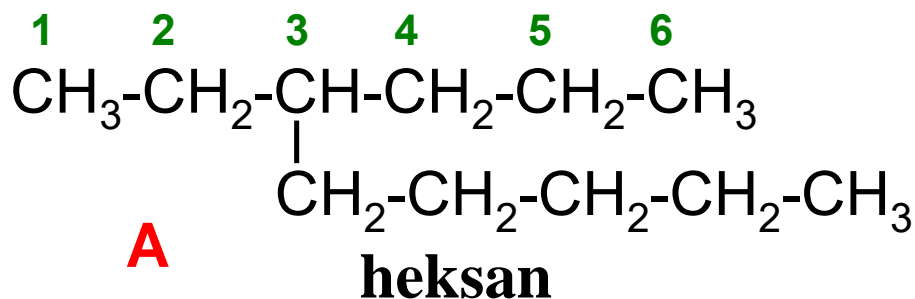
Jednolite zasady nazywania związków organicznych są b. ważne, ponieważ trzeba tak jednoznacznie nazywać miliony indywidualów chemicznych, żeby każdy specjalista był w stanie zorientować się o jaki związek chodzi

Tworzenie zasad nazewnictwa (**nomenklatury**) zostało powierzone **Międzynarodowej Unii Chemii Czystej i Stosowanej**, w skrócie **IUPAC** (*ang.* International Union of Pure and Applied Chemistry)

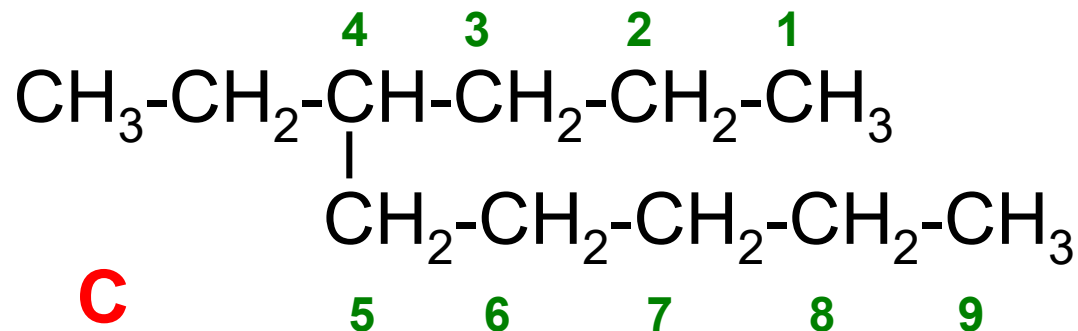
Nomenklatura alkanów rozgałęzionych wg IUPAC

najdłuższy łańcuch (*łańcuch główny*) będzie podstawą nazwy rdzenia

A i B nieprawidłowo dobrane łańcuchy główne

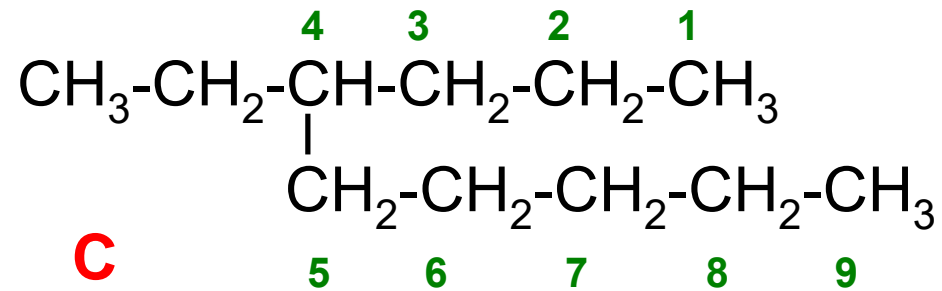
Lokant !

prawidłowo dobrany łańcuch główny – **nonan**

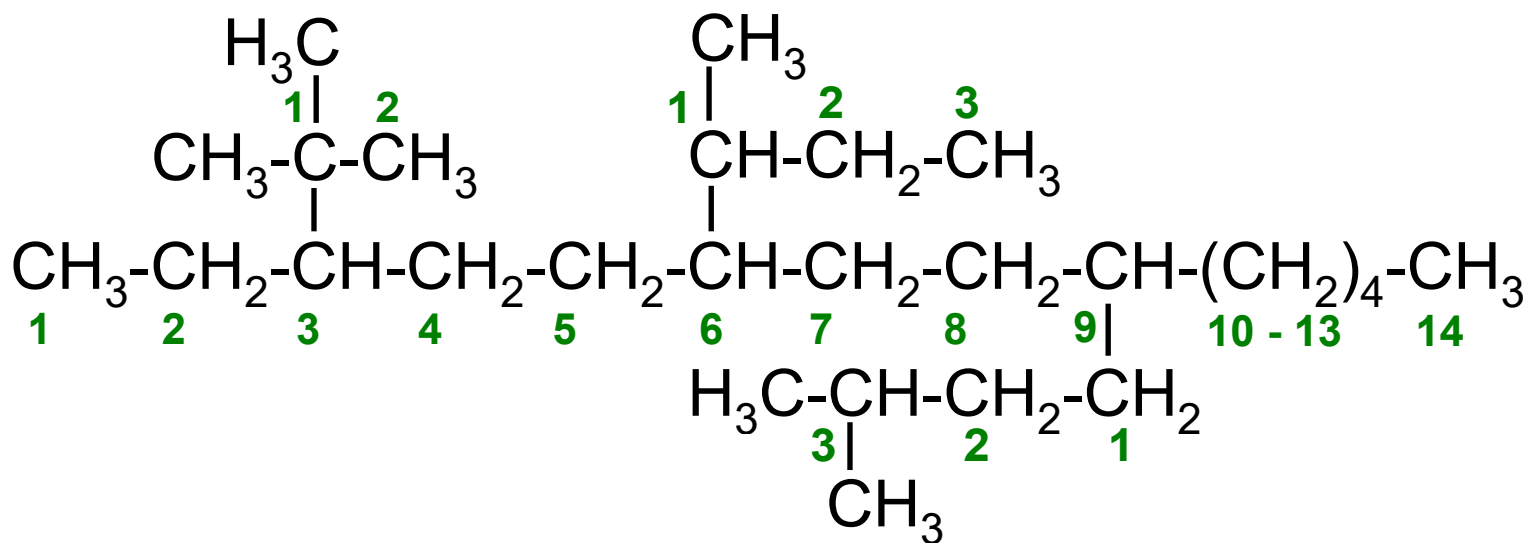
Właściwa nazwa *węglowodoru*: **4-etylononan**

Lokanty (liczby określające położenie podstawników w łańcuchu – numery atomów) należy tak przypisywać, żeby podstawnik (grupa funkcyjna) otrzymał możliwie najniższą wartość

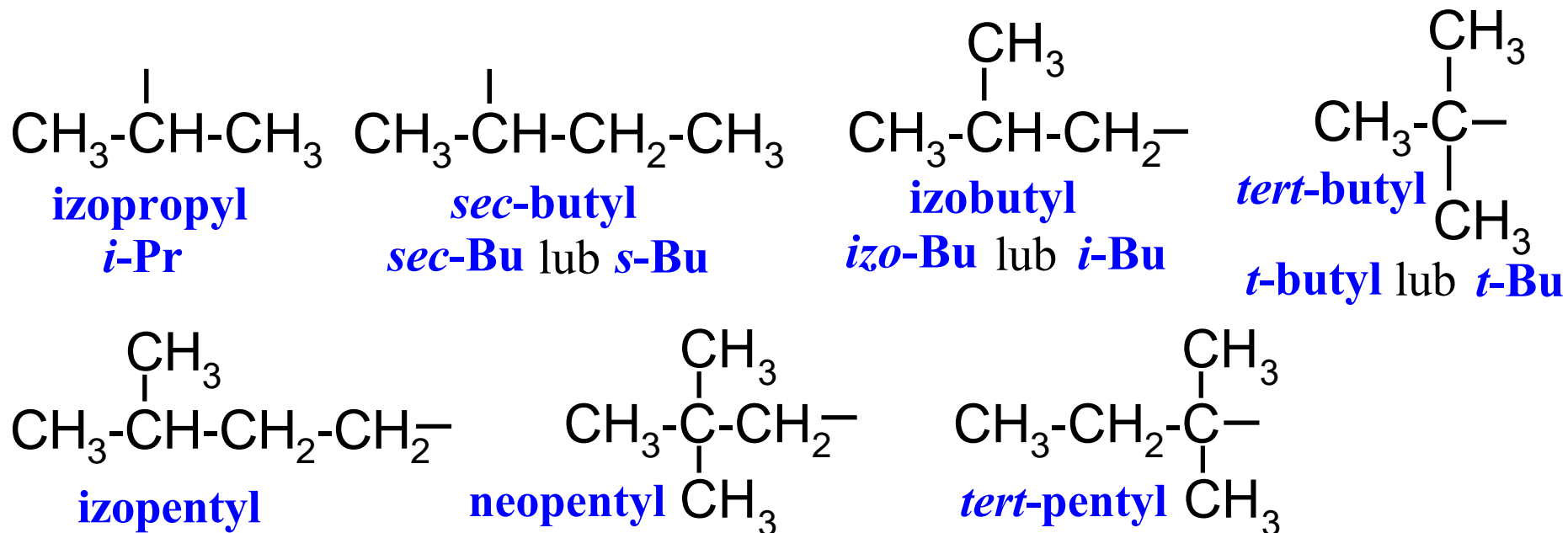
We wzorze **C**, w którym numeracja atomów węgla jest prawidłowa – **etyl** znajduje się przy czwartym atomie węgla, otrzymuje **lokant 4**, wobec czego prawidłowa nazwa tego *węglowodoru* brzmi **4-etylononan**

Gdyby numerację zacząć od drugiego końca, to **etyl** byłby związany z szóstym atomem węgla, a *lokant 6* jest nieprawidłowy, gdyż **6 > 4**

9-(3-metylobutylo)- 3-(1,1-dimetyloetylo)- 6-(1-metylopropylo)tetradekan

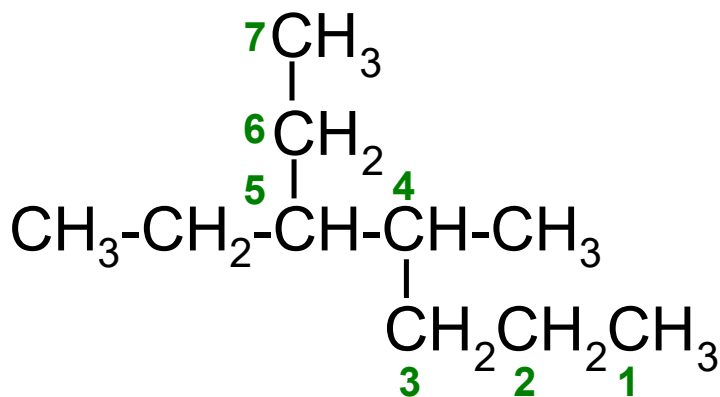
Dla prostszych podstawników przyjęto nazwy bez lokantów

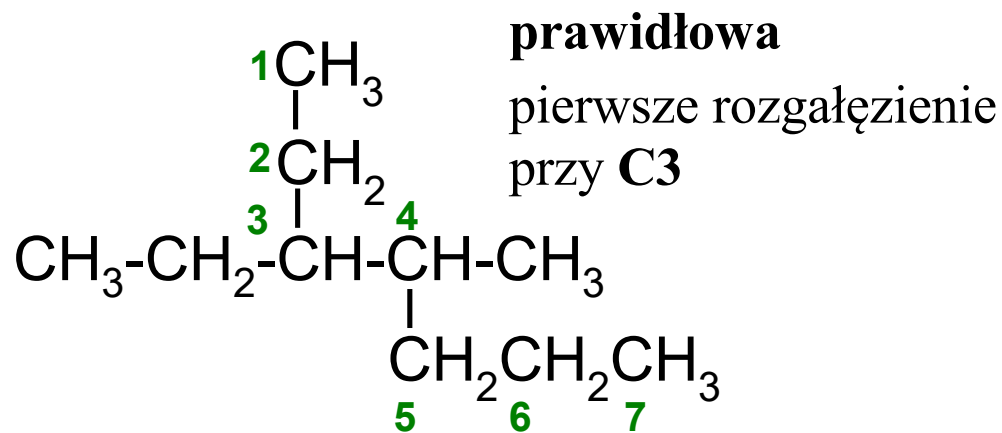
Jeżeli we wzorze *alkanu* znajduje się kilka łańcuchów bocznych, to atomy węgla w łańcuchu należy tak ponumerować, żeby pierwsze rozgałęzienie otrzymało najniższy z możliwych lokantów

przypisanie lokantów (numeracja atomów C)

nieprawidłowa

pierwsze rozgałęzienie
przy C4

prawidłowa

pierwsze rozgałęzienie
przy C3

3-etylo-4-metyloheptan

Źródła alkanów

ropa naftowa (duża różnorodność, od gazowych poprzez ciekłe do stałych);

gaz ziemny (*gaz suchy* – **metan**,

gaz mokry – **metan** + **etan**, **propan** i **butan**);

hydrat metanu ($\text{CH}_4 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$);

łupki bitumiczne (zawierają **10-15%** *związków organicznych*, wydobywa się je przez wytłewanie);

produkty wytłewania węgla (niskotemperaturowa piroliza węgla kopalnego);

synteza chemiczna (dowolne węglowodory, stosowana w przemyśle)

Fracje ropy naftowej (tw. °C, zawartość atomów C w cząsteczkach)

eter naftowy (30-40, C₅-C₆);

ligroina lub benzyna lekka (60-100, C₆-C₇);

benzyna lub gazolina (40-200, C₅-C₁₀);

nafta lub paliwo odrzutowe (175-320, C₁₁-C₁₈);

olej napędowy (paliwo dieslowe), olej lekki (o. opałowy) (>275, C₁₅-C₂₅)

Mazut;

oleje smarowe (trudno lotne składniki);

wosk parafinowy lub wazelina;

asfalt lub gudron (pozostałość po destylacji);

koks naftowy (produkt pirolizy pozostałości po destylacji)

Wykorzystanie alkanów - przykłady

Metan – główny składnik gazu ziemnego stanowi jeden z najważniejszych nośników energii, jest też szeroko wykorzystywany w przemyśle m.i. do produkcji amoniaku (nawozów syntetycznych), wodoru, **etynu** i wielu innych masowych produktów

Mieszanka **propanu** i **butanu** znana jest jako – *gaz płynny*, gdyż pod wpływem podwyższonego ciśnienia łatwo ulega skropleniu i może być w tej postaci transportowana i przechowywana w niskociśnieniowych butlach

Propan/butan stosowany jest jako źródło ciepła w gospodarstwach domowych, które nie są podłączone do gazociągów, również jako paliwo samochodowe, ponieważ spaliny silników napędzanych tą mieszanką zawierają mniej szkodliwe składniki

Oba *węglowodory* stanowią cenny surowiec do wytwarzania ważnych półproduktów przemysłu chemicznego, np. **propenu**, **butenów** i **buta-1,3-dienu**

Pentany do dekanów są głównymi składnikami **benzyny**, popularnego paliwa samochodowego zasilającego silniki iskrowe; najwięcej znajduje się w niej *heptanów* i *oktanów*

Jakość benzyny jako paliwa silnikowego (odporność przeciwstukową) określa się za pomocą *liczby oktanowej*;
złe właściwości przeciwstukowe (niską **LO**) mają *n-alkany*, znacznie lepsze *izoalkany* (*alkany* rozgałęzione), *cykloalkany* i *areny*

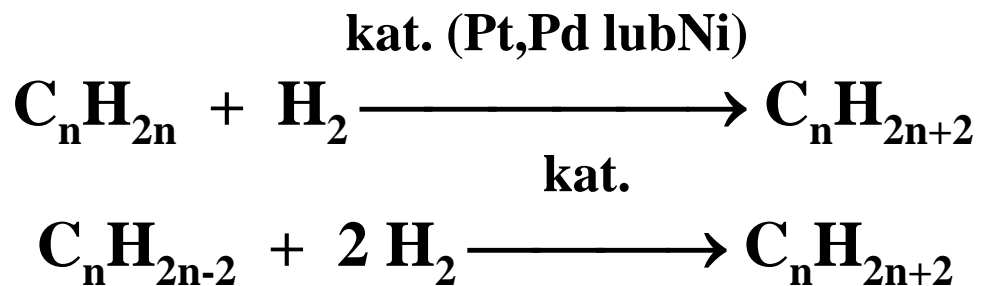
Za wzorzec paliwa niskooktanowego przyjęto *n-heptan* i przypisano mu wartość **0**, a *izooktanowi* – *2,2,4-trimetopentanowi* – wartość **100**;

Liczba oktanowa jest to wartość określająca właściwości danej benzyny, zapewniającej podobne właściwości przeciwstukowe, jak odpowiednia mieszanka *n-heptanu* i *izooktanu*,

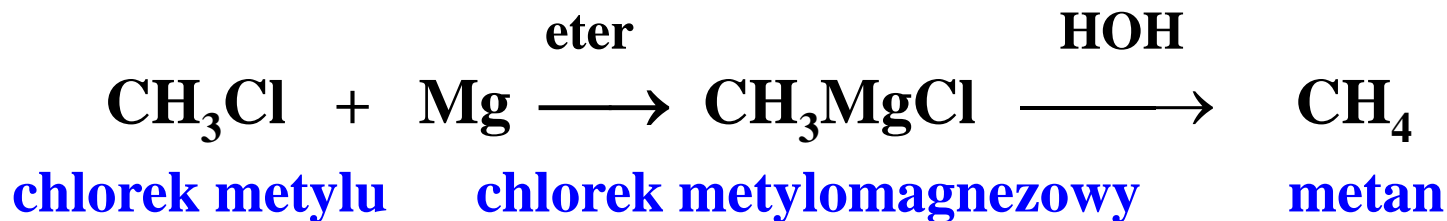
np. silnik zasilany benzyną 90-oktanową pracuje tak, jak na paliwie składającym się z **90%** *izooktanu* i **10%** *n-heptanu*

Synteza alkanów

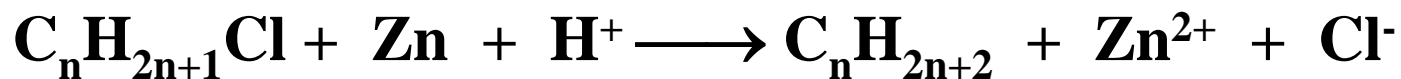
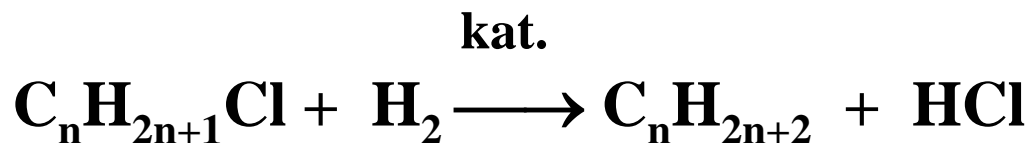
Uwodornienie alkenów lub alkinów

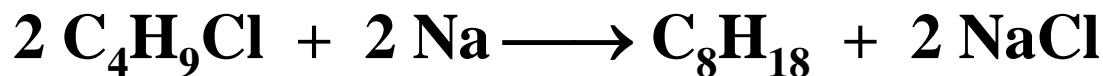
Hydroliza związków Grignarda

Redukcja halogenków alkilowych

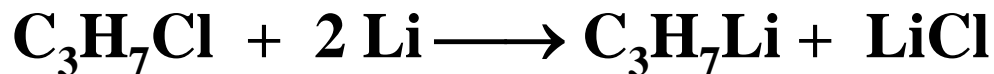
Reakcja Würtza

chlerek *n*-butylu

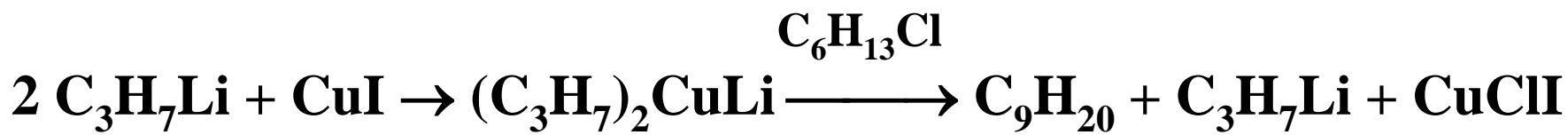
n-oktan

Wykorzystanie odczynników Gilmana

chlerek propylu

propylolit

propylolit

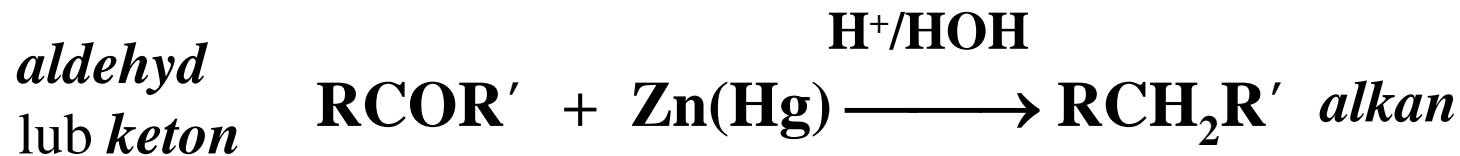
dipropylomiedzian(I) litu

nonan

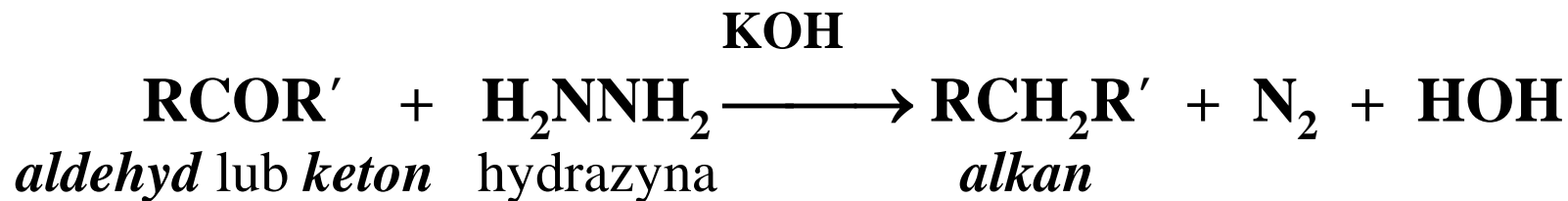
(odczynnik Gilmana)

Redukcja aldehydów i ketonów

a/ reakcja Clemmensen

b/ reakcja Wolffa-Kiznera

Właściwości fizyczne alkanów

Temperatura wrzenia (tw.)

Alkany od $C_1 \div C_4$ i rozgałęziony **neopentan** – $(CH_3)_4C$ są gazami w t.p.

Alkany od *n*-pentanu (tw. $36^\circ C$) i *izopentanu* (tw. $28^\circ C$) do *n*-heptadekanu (tw. $302^\circ C$, a tt. $22^\circ C$) są cieczeniami

Rozgałęzienia obniżają temperaturę wrzenia izomerów

Z wyjątkiem kilku niższych *alkanów* tw. *węglowodorów* zwiększają się o około $20-30^\circ C$ przy wzroście łańcucha o grupę CH_2

Od *n*-oktadekanu (tt. $28^\circ C$) zaczynają się ciała stałe; stałe *węglowodory* to *parafina*, a wyższe ciekłe – *olej parafinowy*

Rozpuszczalność

Alkany są bardzo hydrofobowe, nie mieszają się z wodą, nie są zwilżane przez wodę i nie są w niej rozpuszczalne

Łatwo rozpuszczają się w niepolarnych, niskopolarnych i średnio-polarnych rozpuszczalnikach organicznych

W **metanolu** rozpuszczają się w ograniczonym zakresie; przy większych stężeniach następuje rozdzielenie się warstw

W **etanolu** niższe *alkany* rozpuszczają się łatwo, wyższe słabiej

Palność

Wszystkie *węglowodory* są łatwopalne;

gazowe *węglowodory* i pary *węglowodorów* tworzą mieszanki wybuchowe z powietrzem

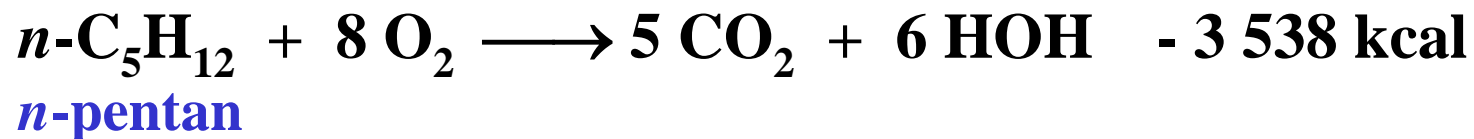
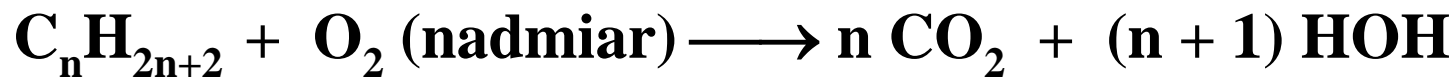
Właściwości chemiczne alkanów (reaktywność)

Alkany są mało reaktywne, ponieważ ich cząsteczki nie zawierają reaktywnych grup funkcyjnych

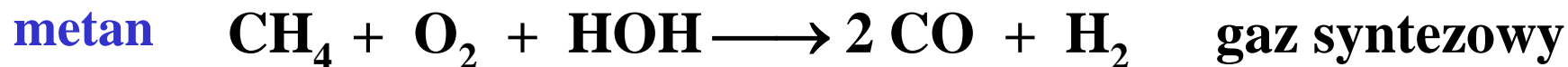
wiązania **C–C** i **C–H** są odporne na rozerwanie, ponieważ energia tych wiązań wynosi odpowiednio **88** i **104** kcal/mol

W pewnych warunkach mogą jednak reagować gwałtownie

Spalanie

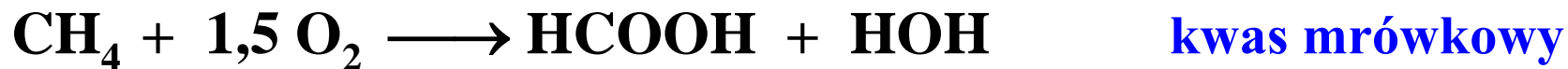

Półspalanie

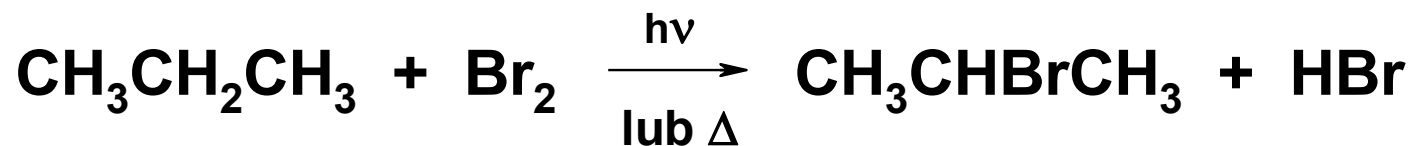

Zamiast *metanu* używa się też olejów odpadowych, wyższych frakcji naftowych, mazutu, asfaltu, a nawet węgla kamiennego czy koksu

Niepełne spalanie

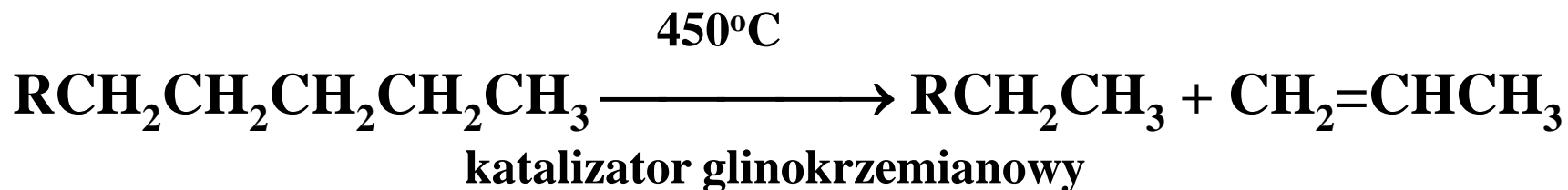
Bromowanie

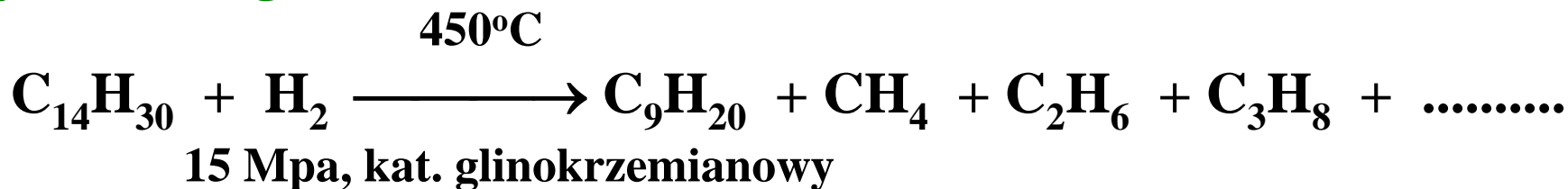
Piroliza

Alkany pod wpływem wysokiej temperatury rozkładają się na mniejsze cząsteczki w procesach nazywanych **pirolizą**, **krakingiem** lub **hydrokrakingiem**; mogą też w tych warunkach ulegać **izomeryzacji**

Kraking termiczny

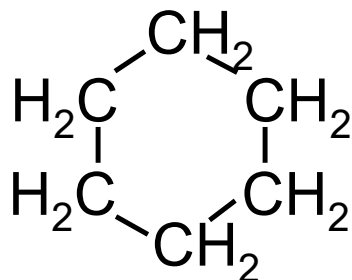
Hydrokraking

Cykloalkany (węglowodory alicykliczne)

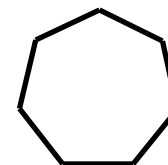
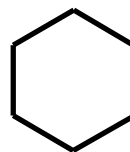
Łańcuchy węglowodorowe mogą zamykać się w pierścieniu tworząc związki cykliczne; *cykloalkany* niepodstawione złożone są z powtarzających się elementów $-\text{CH}_2-$,

wzór sumaryczny C_nH_{2n} lub $\text{c}(\text{CH}_2)_n$

„c” oznacza związki cykliczne:

Często przedstawiane są one za pomocą wieloboków foremnych

cyklopropan

cyklobutan

cyklopentan

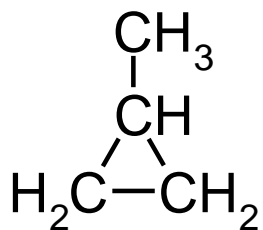
cykloheksan

cykloheptan

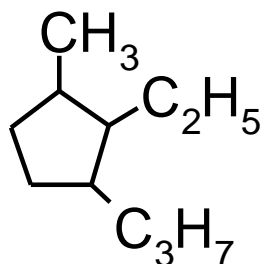
Nomenklatura

Nazwy *cykloalkanów* tworzy się przez dodanie przedrostku „**cyklo**” do nazw *alkanów* zawierających taką samą liczbę atomów węgla w pierścieniu, np. **cyklopropan**, **cyklobutan**, ... **cyklodekan**, itd.

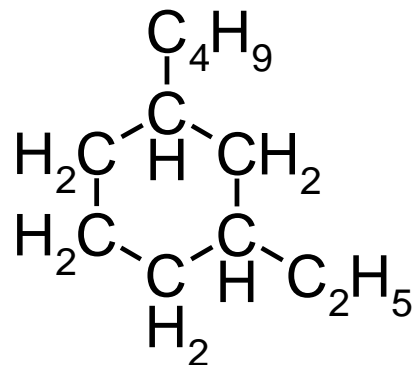
W nazwie wymienia się podstawniki przyłączone do pierścienia oznaczając miejsca przyłączeń możliwie najniższymi lokantami

metylocyklopropan

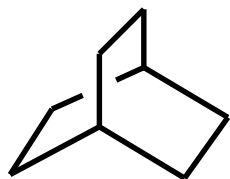

2-etylo-1-metylo-3-propylocyklopentan

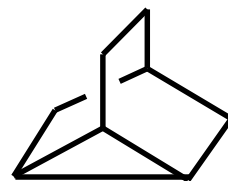

1-butylo-3-etylocykloheksan

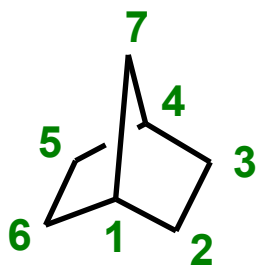
Znane są *cykloalkany dicykliczne* i *policykliczne*. Ich nazwy zaczynają się od podania liczby pierścieni: **bicyklo-**, **tricyklo-**, itd.

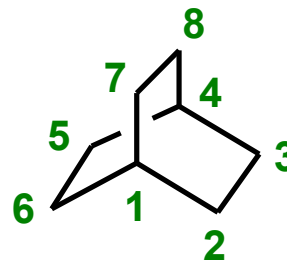
bicyklooktan

tricyklooktan

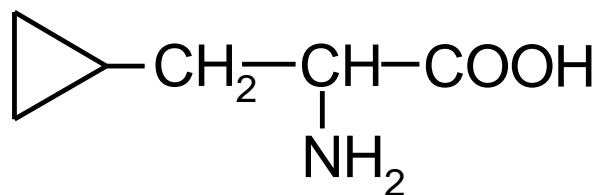
bicyklo[2.2.1]heptan
(*norbornan*)

bicyklo[2.2.2]oktan
(*nortricyklan*)

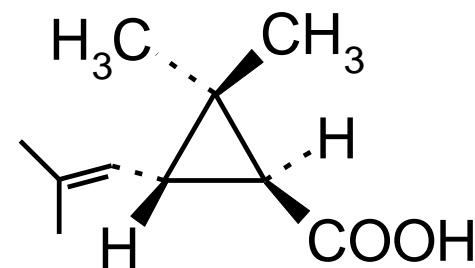
Występowanie i otrzymywanie

Cykliczne alkany nie występują w naturze, natomiast w wielu związkach naturalnych znajdują się alicykliczne ugrupowania

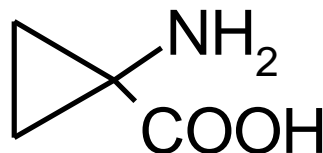
hipoglicyna A

występuje w owocach

kwas chryzantemowy

naturalny pestycyd

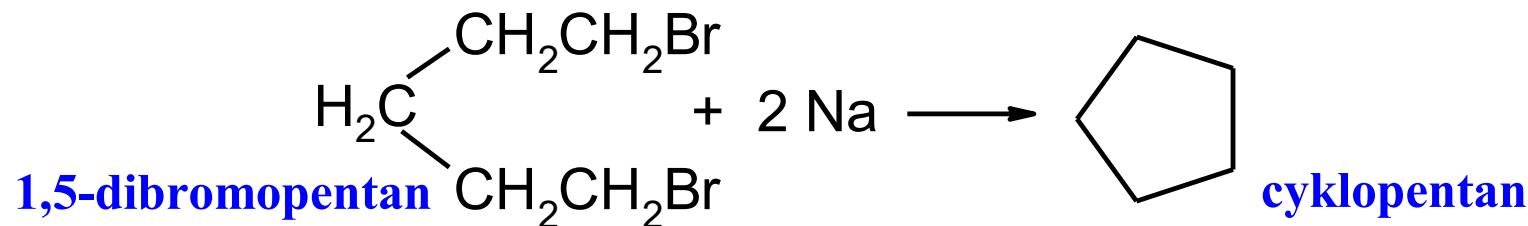
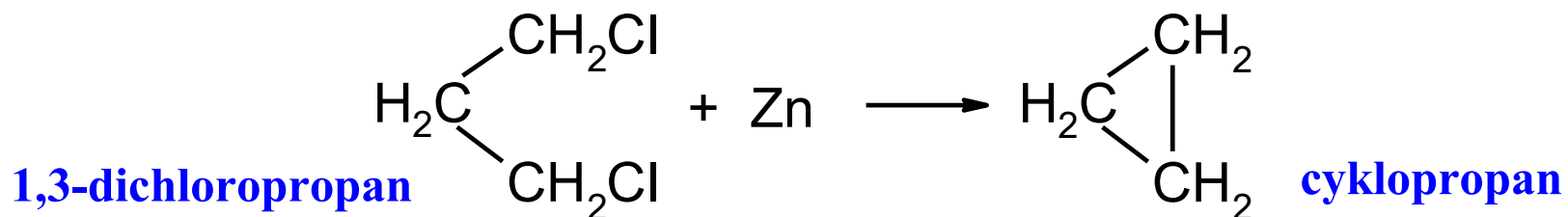

kwas 1-aminocyklopropanokarboksylowy

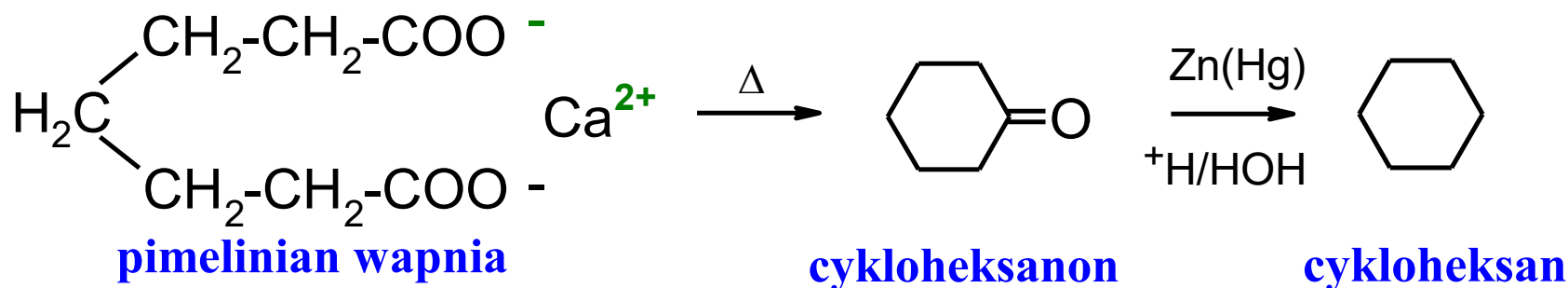
Otrzymywanie

Najłatwiejsze w syntezie są cykliczne 5-członowe i 6-członowe cykloalkany

zarówno mniejsze (3- i 4-członowe), jak i większe (od 7-członowego w wzwyż)
powstają z mniejszą wydajnością

Sole wapniowe kwasów 1,6-heksanowego lub 1,7-heptanowego w trakcie dekarboksylacji przekształcają się w odpowiednie *ketony*; *ketony* redukuje się do *alkanów* znanymi metodami, np. metodą Clemmensea)

W ten sposób nie da się otrzymać 3- ani 4-członowych pierścieni

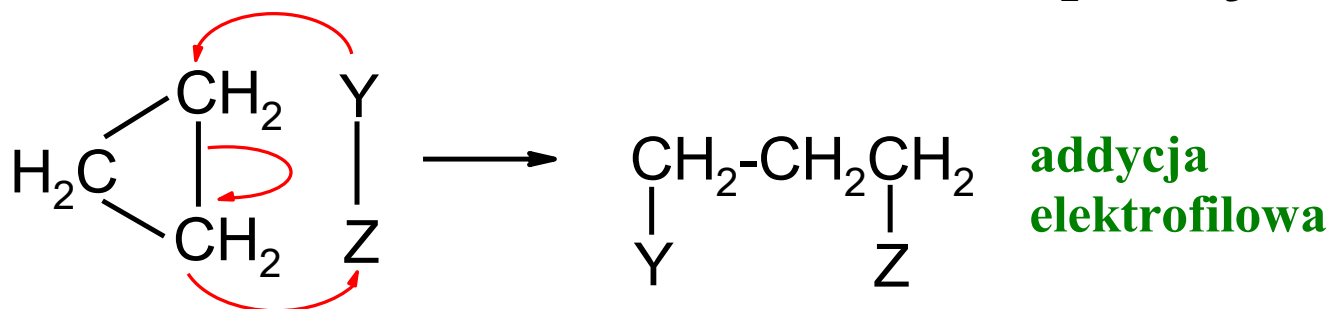
Właściwości chemiczne

Cyklopropan

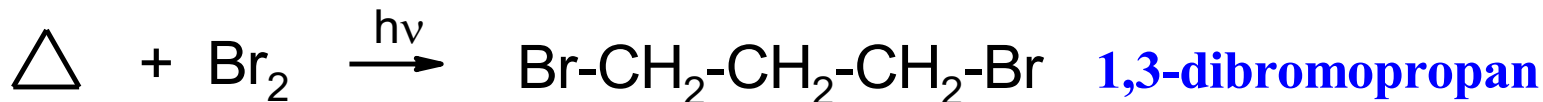
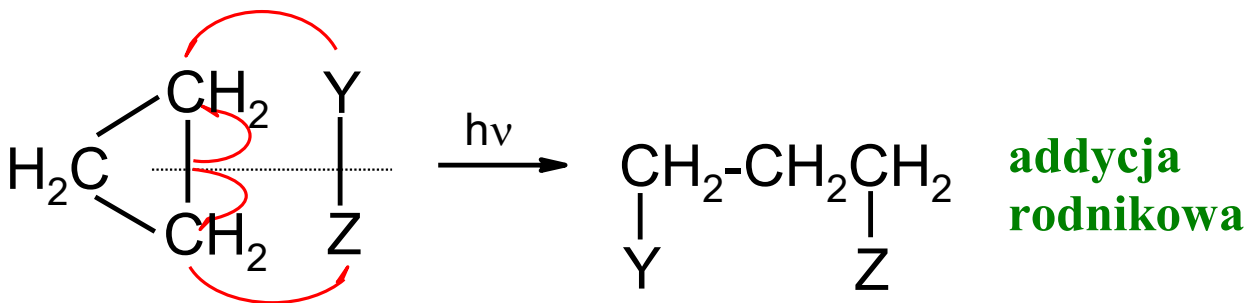
Niższe *cykloalkany* różnią się reaktywnością od ich wyższych homologów. Ich właściwości chemiczne od **cyklopentanu** wzwyż są bardzo zbliżone do *alkanów*

cyklopropan i **cyklobutan** zachowują się w niektórych reakcjach jak związki nienasycone, tzn. ulegają reakcjom **addycji** z równoczesnym otwarciem pierścienia

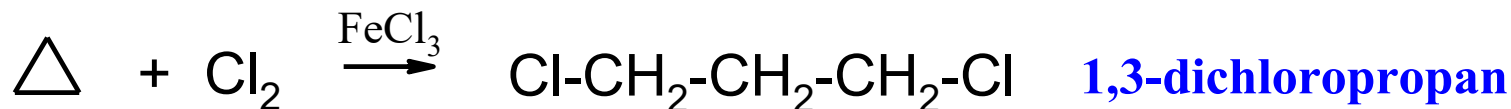
Addycja do **cyklopropanu** z równoczesnym rozerwaniem pierścienia może być mechanizmem elektrofilowym, np. z $\text{Cl}_2/\text{FeCl}_3$

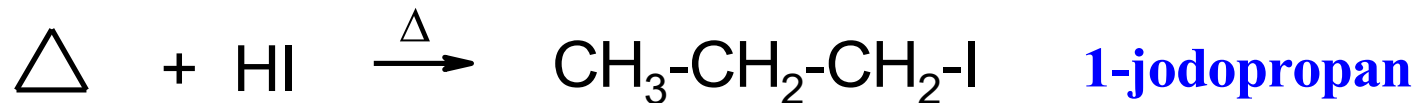
Do **rodnikowego przyłączenia** bromu dochodzi pod wpływem światła

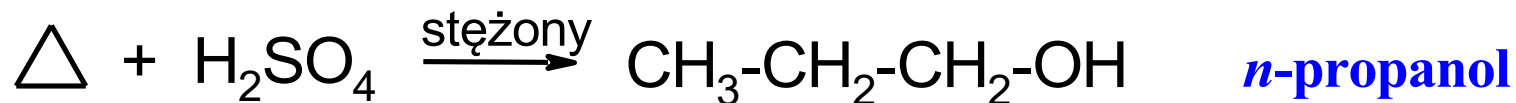
Elektrofilowe przyłączenie dokonuje się w obecności chlorku żelaza

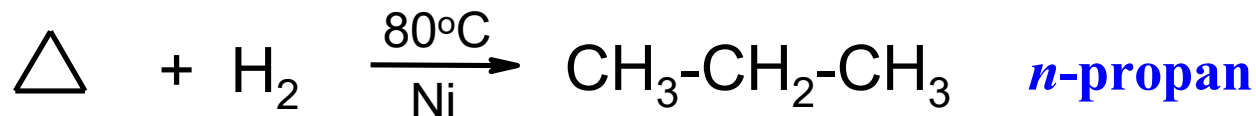
Addycja jodowodoru następuje w podwyższonej temperaturze

Cyklopropan rozrywa się również pod wpływem kwasu siarkowego

Uwodornienie cyklopropanu również otwiera pierścień

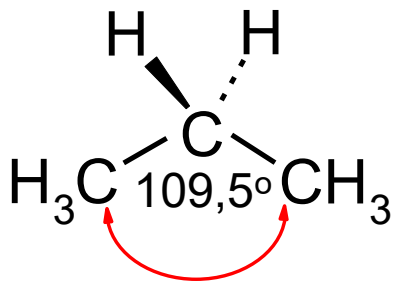

Cyklobutan jest mniej aktywny w tego typu reakcjach, nie ulega rozerwaniu pod wpływem chloru, bromu ani halogenowodorów

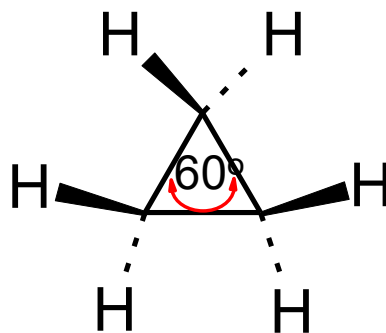
Jego uwodornienie następuje dopiero w temperaturze **120°C**

Jeszcze mniej reaktywne są *wyższe cykloalkany*; **cyklopentan** otwiera się w reakcji z wodorem dopiero powyżej **300 °C**

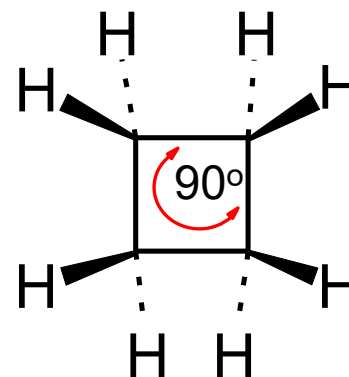
utworzenie pierścieni trój- i czteroczłonowych wymaga zniekształcenia wiązań, wygięcia ich w taki sposób, że kąt tetraedyczny ($109,5^\circ$), typowy dla atomów $C sp^3$, zostaje zmniejszony odpowiednio do 60° lub 90°

n-propan

cyklopropan

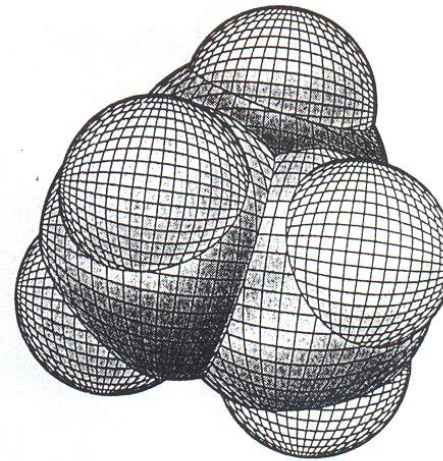
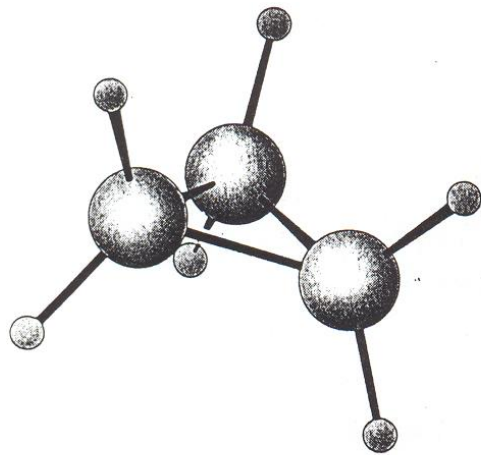
cyklobutan

Zmiana wymaga energii, o wartość której zmniejsza się energia wiązań; takie wiązania nazywane są naprężonymi

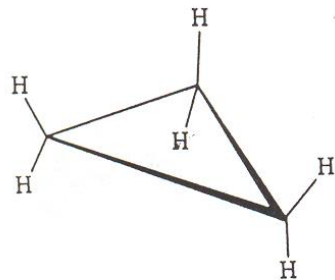
Oslabione wiązania łatwiej ulegają rozerwaniu, a do uwolnionych atomów C przyłącza się reagent

Konformacje cykloalkanów

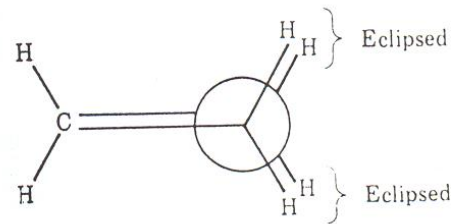
Konformacja; jednoznaczna trójwymiarowa struktura (postać) cząsteczki w dowolnym momencie, przy założeniu, że rotacja wokół pojedynczego wiązania jest zahamowana

(a)

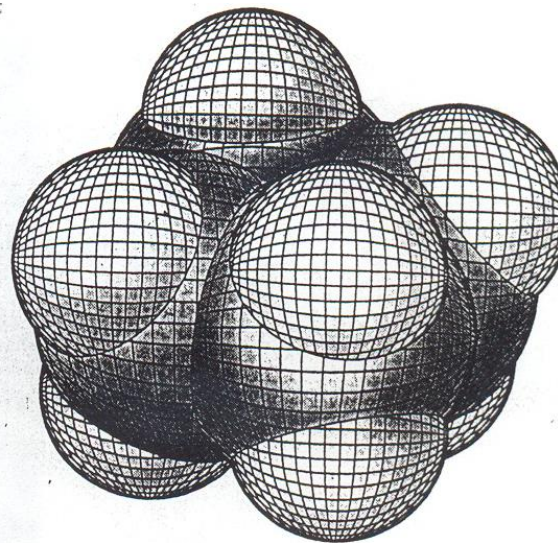
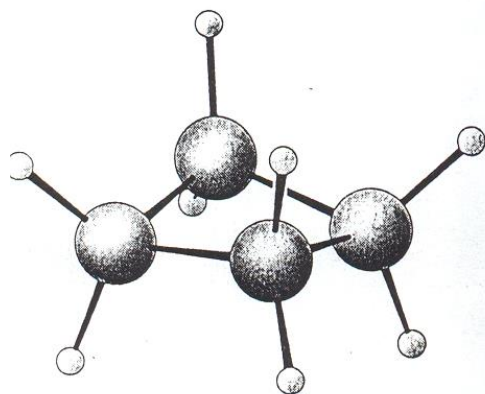

(b)

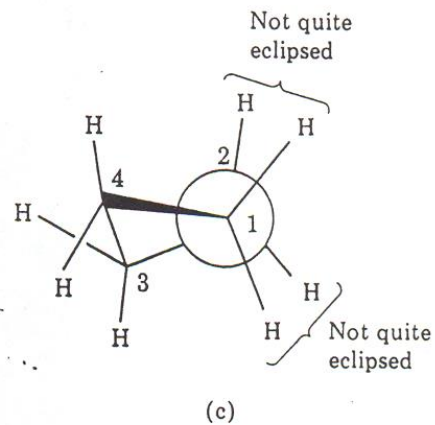
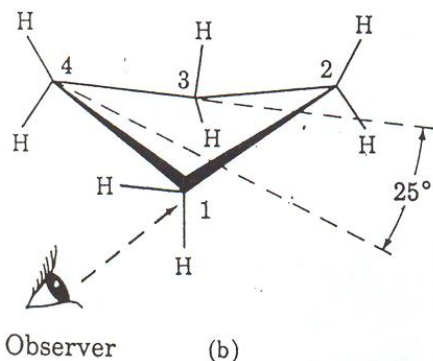

(c)

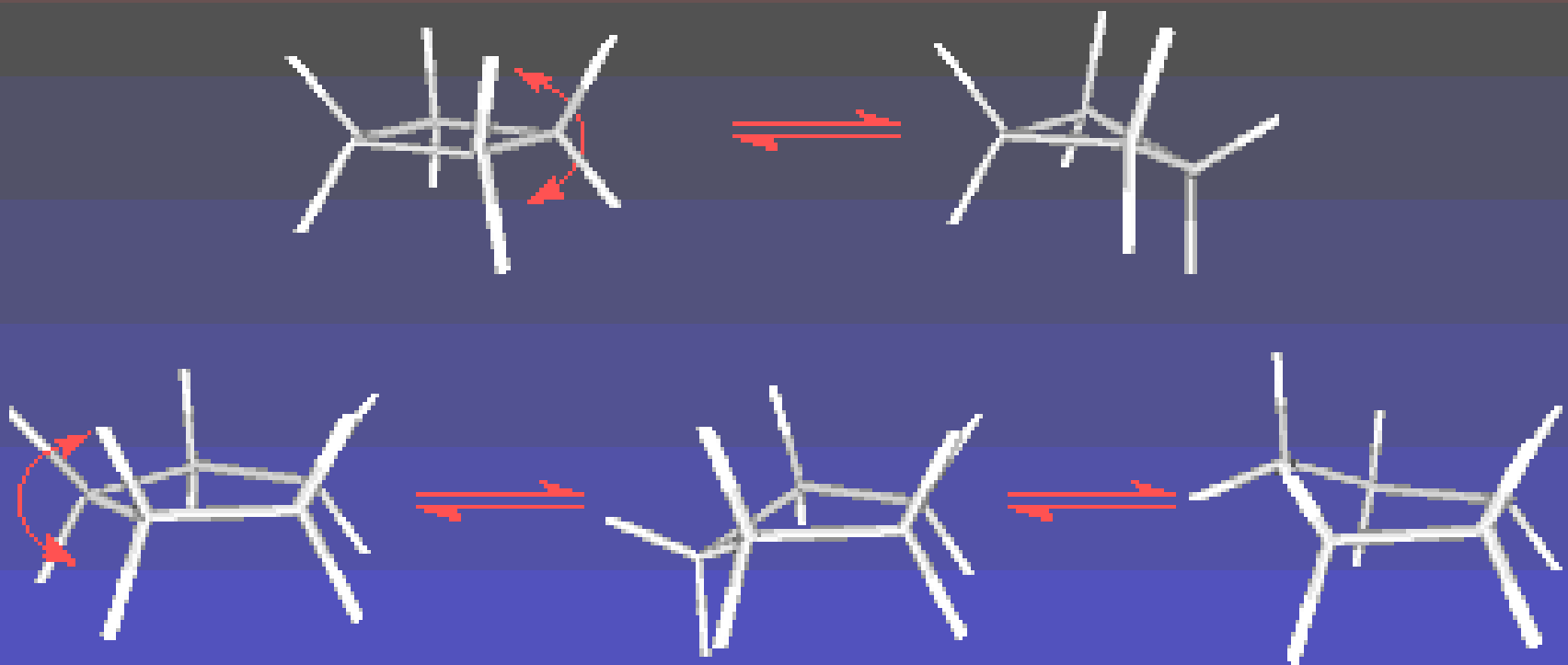
Konformacja **cyklopropanu** jest ustalona i nie ulega podobnym przemianom jak w związkach łańcuchowych, gdzie możliwy jest swobodny obrót wokół pojedynczych wiązań C-C; w **cyklopropanie** obrót wokół wiązania C-C może nastąpić w wyniku jego rozerwania

(a)

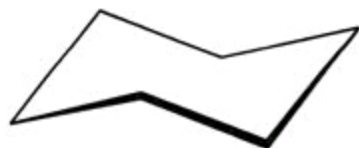

Podobnie konformacja cząsteczki **cyklobutanu** jest ustalona; atomy **H** na sąsiadujących atomach węgla układają się naprzeciwległe

Kąt wewnętrzny pięcioboku foremnego (108°) ma wartość zbliżoną do wartości kąta tetraedycznego, tak więc płaska cząsteczka **cyklopentanu** powinna być bez napięciowa. Jednak ciasno upakowane atomy w cząsteczce cyklopentanu odpychają się, deformują ją. Przez to nie jest ona zupełnie płaska i energia wewnętrzna cyklopentanu jest o 1,3 kcal wyższa niż w strukturach całkowicie beznapięciowych

Cykloheksan właściwościami chemicznymi przypomina raczej *alkany alifatyczne* niż niższe *cykloalkany*; jego pierścień nie jest płaski

krzesłowa

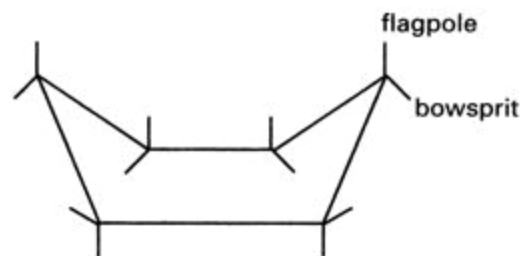
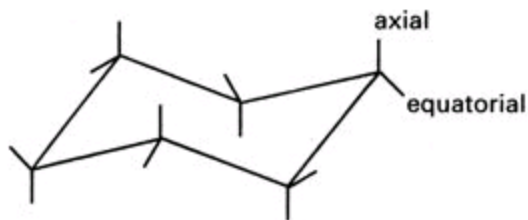
łódkowa

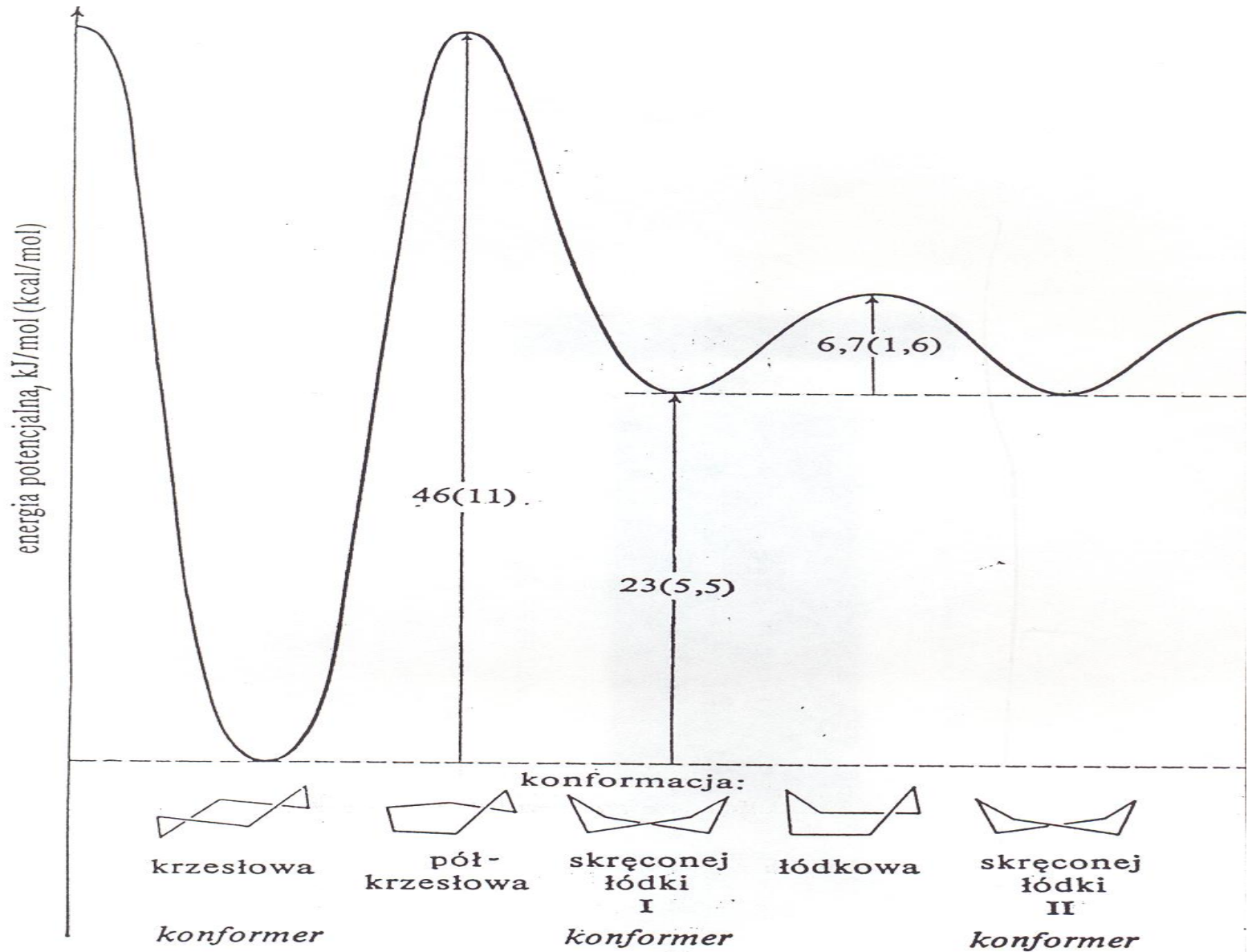
skręconej łódki

półkrzesłowa

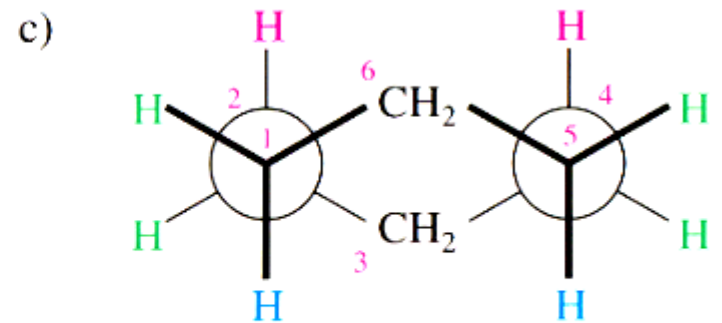
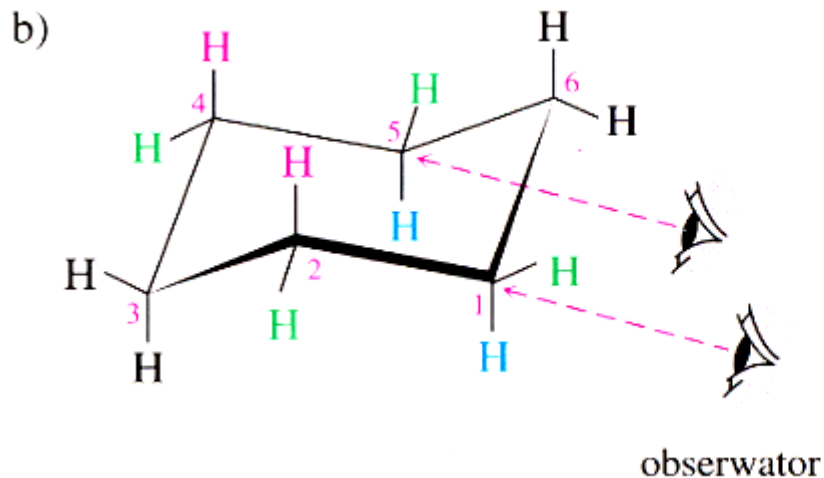

Najbardziej trwała (o najniższej energii) jest konformacja krzesłowa

Rzeczywista cząsteczka **cykloheksanu** jest **mieszaniną konformerów będących w stanie równowagi dynamicznej**

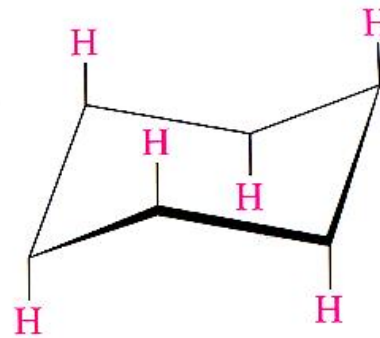
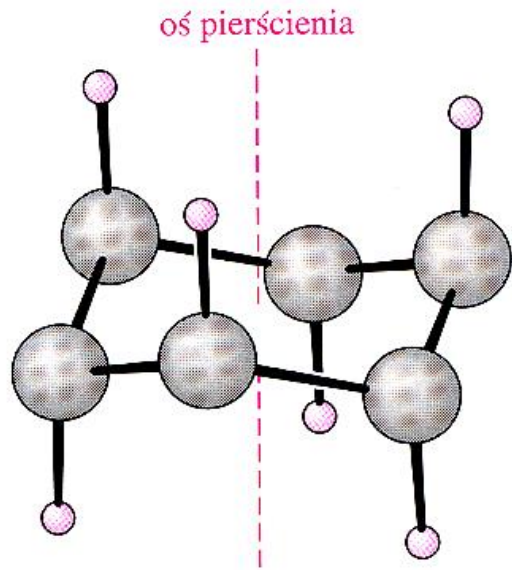
Projekcja szkieletu węglowego konformeru krzesłowego cykloheksanu

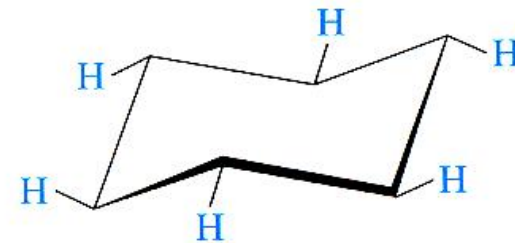
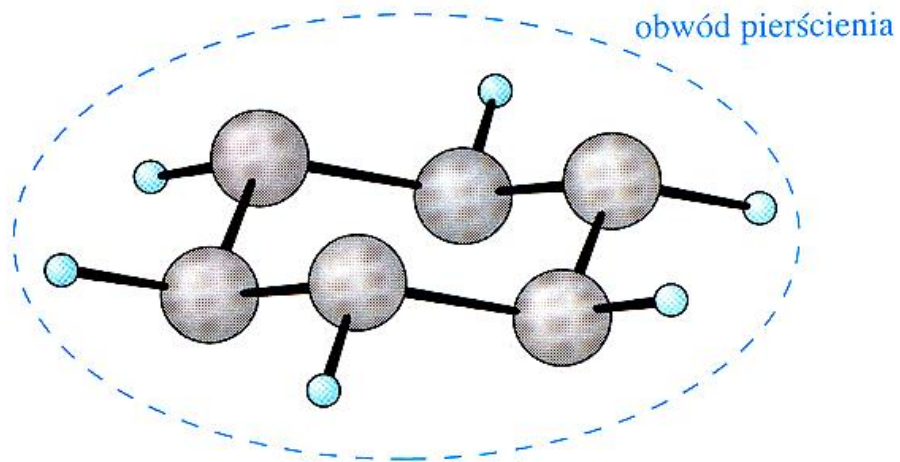
Obie połówki cząsteczki **cykloheksanu** mają taką samą konformację jak konformer synklinalny **n-butanu**

Rys. 4.14 Wolna od naprężeń krzesłowa konformacja cykloheksanu. Wszystkie kąty między wiązaniami C—C—C wynoszą $111,5^\circ$ (wartość bliska idealnej wartości $109,5^\circ$ kąta tetraedycznego) i wszystkie sąsiadujące ze sobą wiązania C—H są naprzemianległe

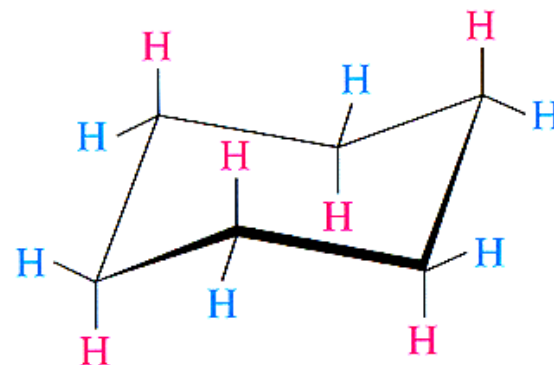
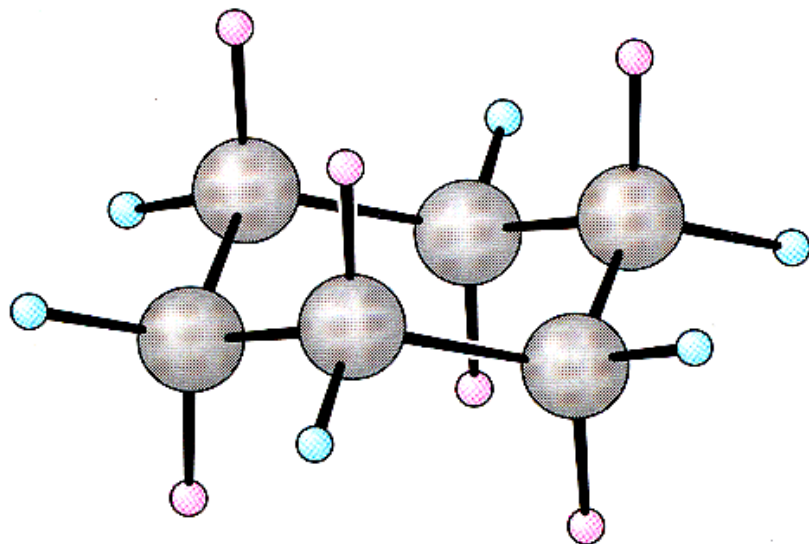
a) sześć *aksjalnych* atomów wodoru (równoległych do osi pierścienia)

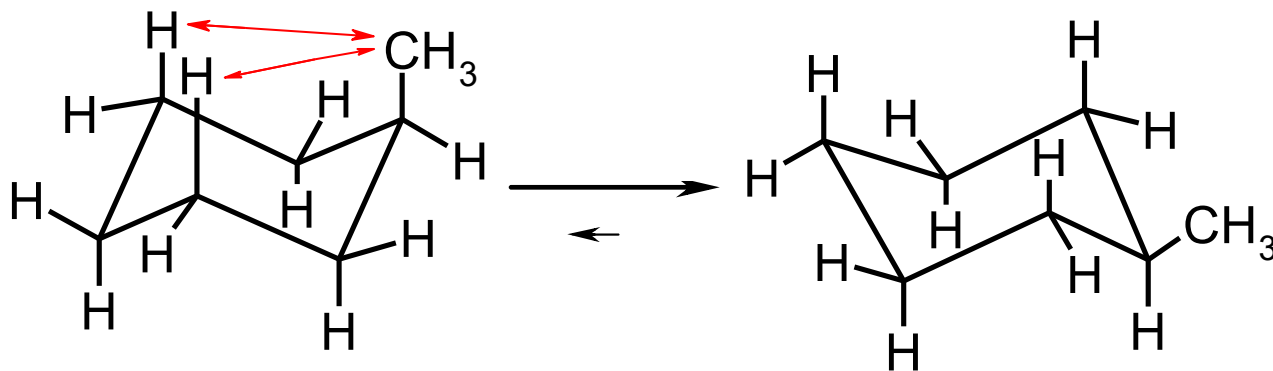
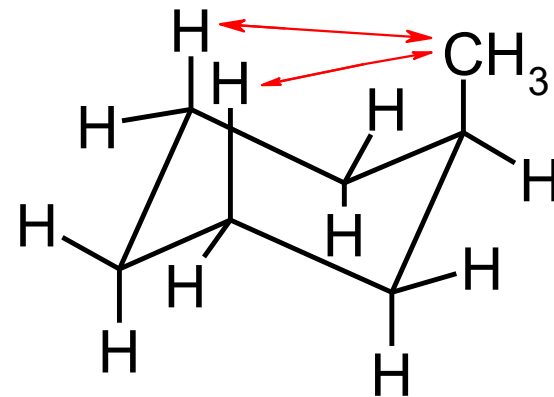
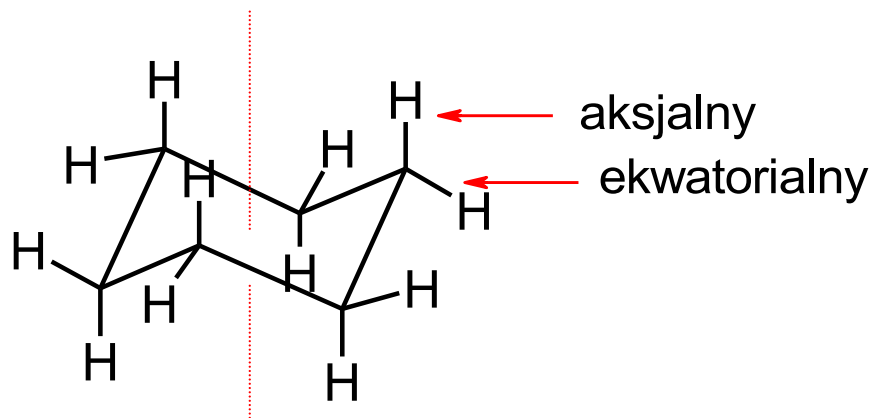
b) sześć *ekwatorialnych* atomów wodoru (wokół obwodu pierścienia)

c) cykloheksan krzesłowy ze wszystkimi atomami wodoru

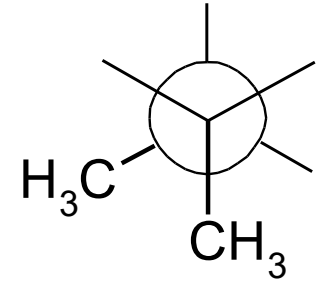
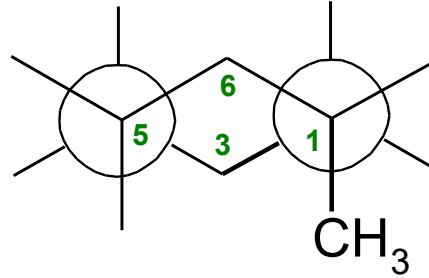
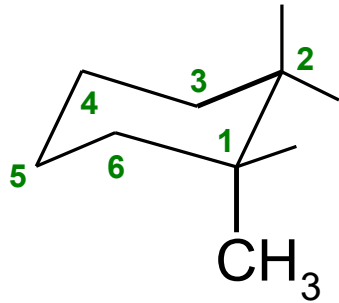
Rys. 4.16 Aksjalne i ekwatorialne atomy wodoru w konformacji krzesłowej cykloheksanu. Sześć aksjalnych atomów wodoru ma wiązania równoległe do osi pierścienia, natomiast sześć ekwatorialnych atomów wodoru ma wiązania ułożone płasko w pasie otaczającym obwód pierścienia

Oba konformery znajdują się w równowadze dynamicznej

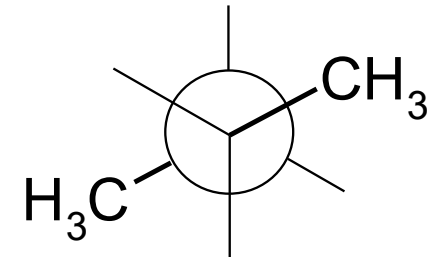
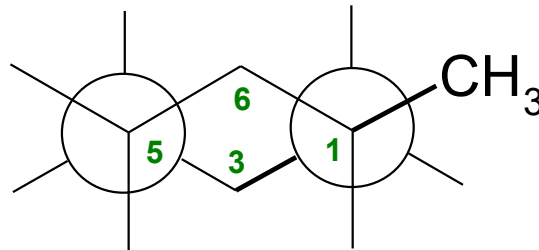
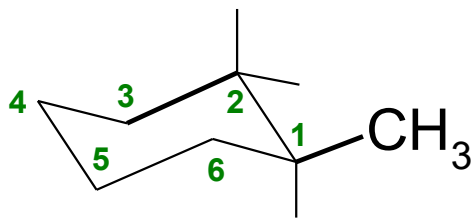
konformer, w którym większy podstawnik zajmuje pozycję aksjalną jest mniej trwały od tego z dużym podstawnikiem w pozycji ekwatorialnej

Duży podstawnik w pozycji akcyjalnej odpycha się również z grupą $-\text{CH}_2-$ przy **C3**. Jest to podobny destabilizujący układ jak w synklinalnej konformacji *n*-butanu

grupa metylowa aksjalnie
związana z **cykloheksanem**

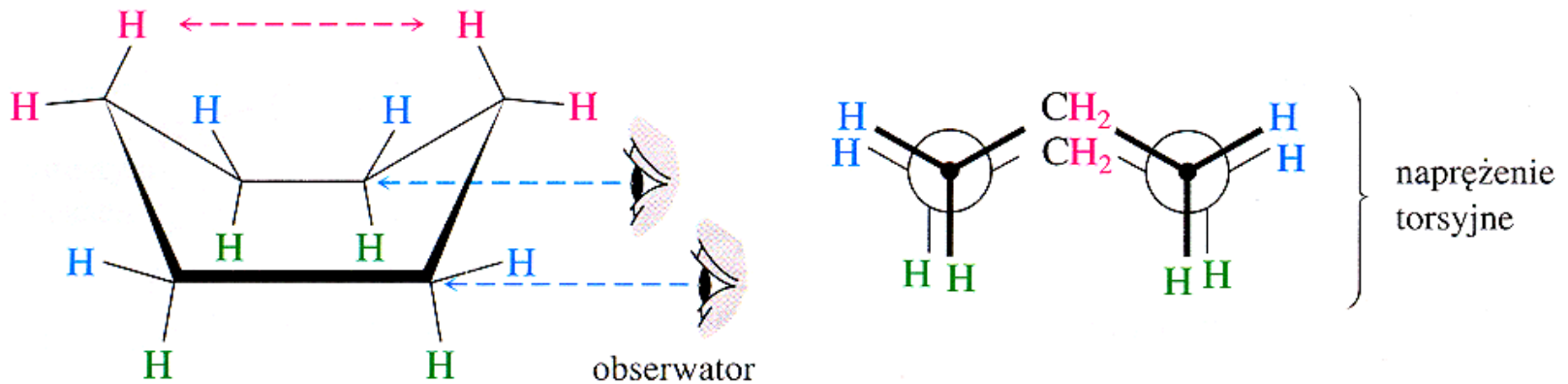
n-butan w konformacji
synklinalnej

grupa metylowa ekwatorialnie
związana z **cykloheksanem**

n-butan w konformacji
naprzemianległej

napężenie steryczne atomów
wodoru przy C1 i C4

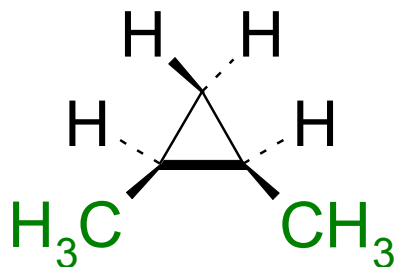
Rys. 4.24 Konformacja łodziowa cząsteczki cykloheksanu. Obserwuje się w tej konformacji napężenie steryczne oraz napężenie torsyjne, natomiast nie obserwuje się napężenia kąowego

Napężenie kąowe; napężenie w cząsteczce spowodowane odchyleniem od kąta 109°

Napężenia steryczne, napężenia powstające w cząsteczce gdy dwie grupy znajdują się zbyt blisko siebie i starają się zająć tę samą przestrzeń

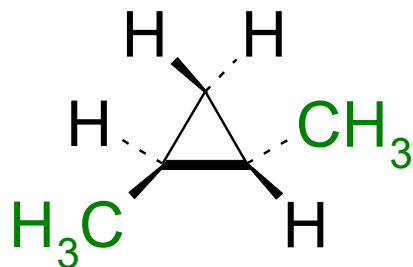
Napężenia torsyjne, rodzaj naprężeń w cząsteczce wywołanych oddziaływaniem (odpychaniem się) elektronów wiązań w konformacji naprzeciwległej

Izomeria cis-trans dipodstawionych cykloalkanów

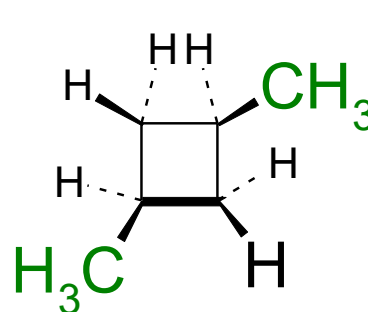

cis

1,2-dimetylocyklopropan

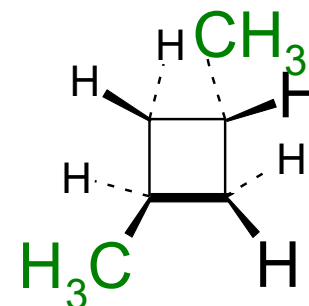

trans

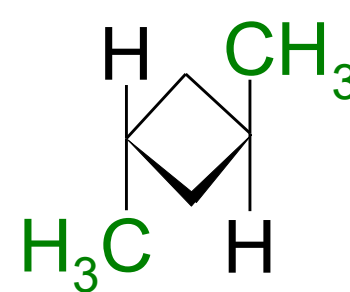
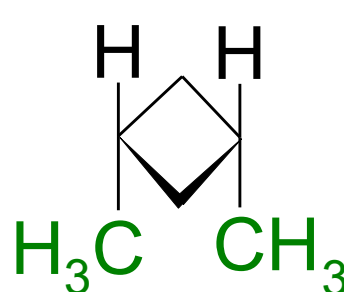
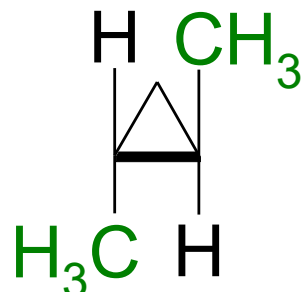
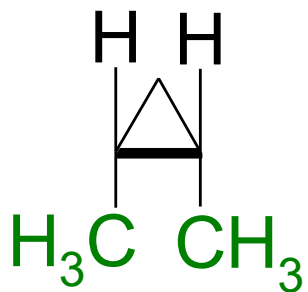

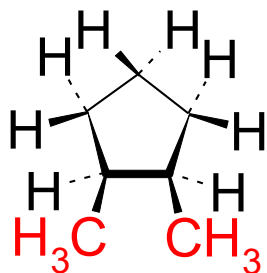
cis

1,3-dimetylocyklobutan

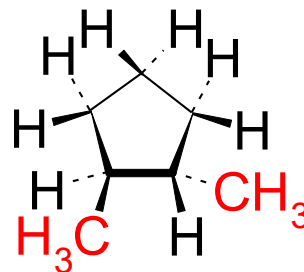
trans

cis-1,2-dimetylocyklopentan

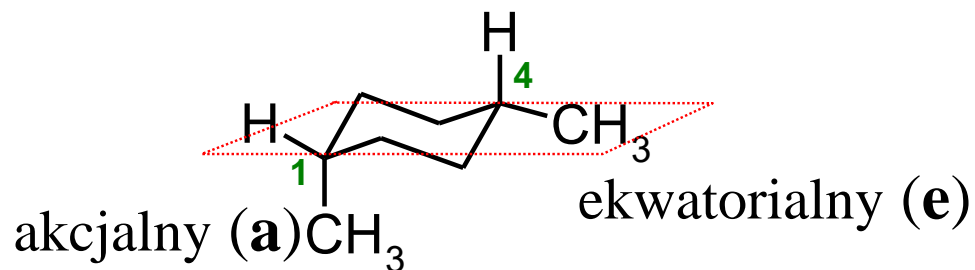
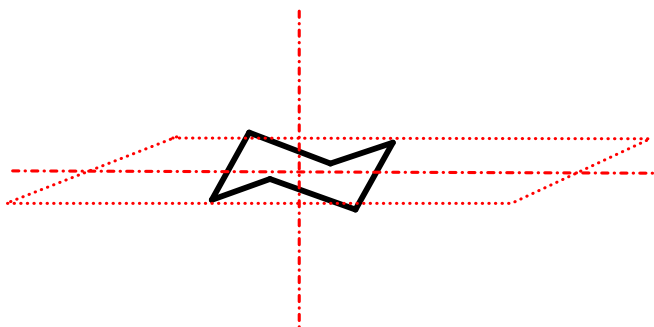
tw. [°C]   **99,5**

trans-1,2-dimetylocyklopentan

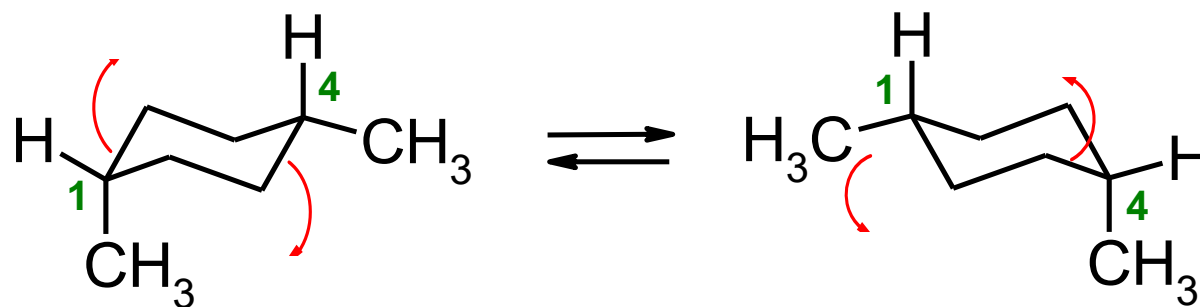
91,9

Stereoizomery *cis/trans* są różnymi związkami, różnią się właściwościami fizycznymi i chemicznymi

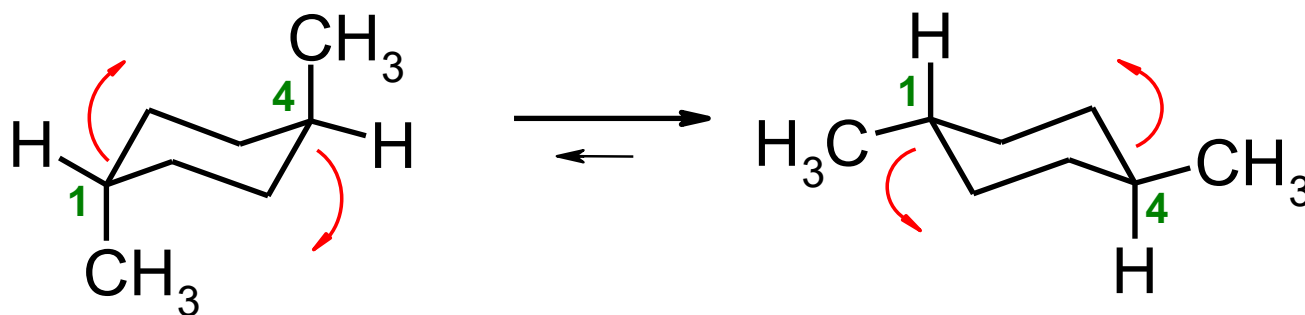
W pochodnych **cykloheksanu** rozróżnia się dwa rodzaje podstawników –
takie, w których podstawnik przyłączony jest akcjalnie (**a**) lub
ekwatorialnie (**e**)

Izomery **a,a** i **e,e** są z sobą w stanie równowagi dynamicznej, podobnie jak izomery **a,e** i **e,a**

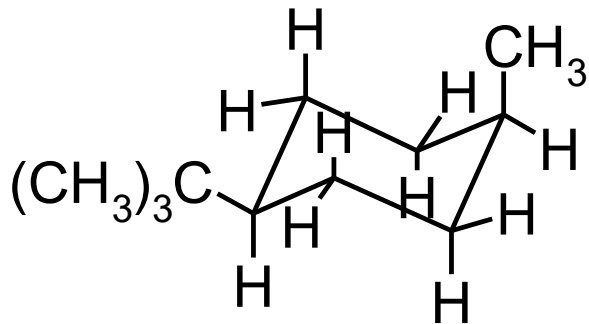
cis-1,4-dimetylocykloheksan

konformer **a,e** (aksjalno-ekwatorialny) **e,a** (ekwatorialno-aksjalny)

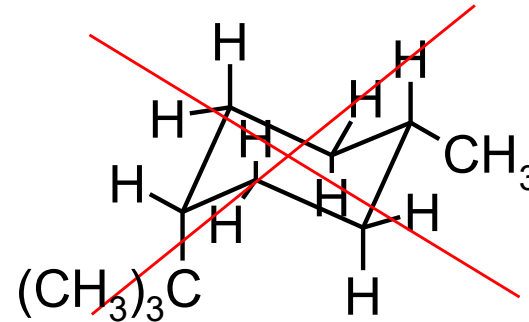
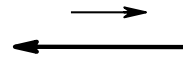

trans-1,4-dimetylocykloheksan

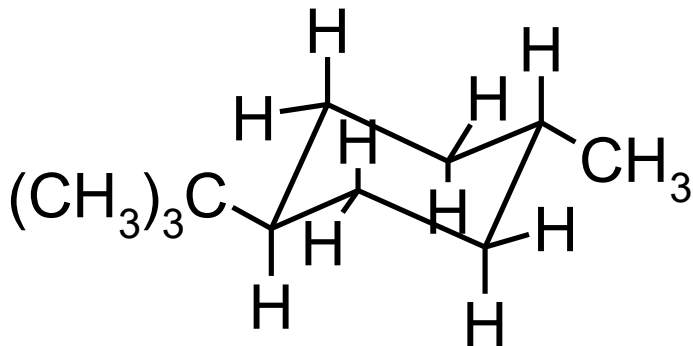
konformer **a,a** (diaksjalny) **e,e** (diekwatorialny)

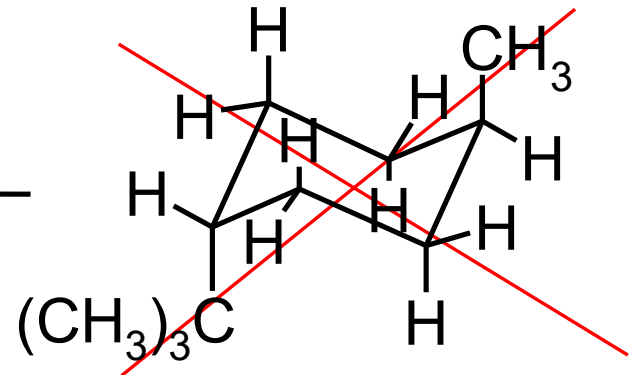
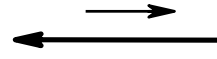
cis: ekwatorialno-aksjalny

nie aksjalno-ekwatorialny

trans ekwatorialno-ekwatorialny

nie aksjalno-aksjalny

Stabilne konformacje **1-*tert*-butylo-4-metylocykloheksanu**